

**Muukalaisten ikeen alla: Suomalais-
Virolainen lehtikirjoittelu maiden
venäläistämistoimista sensuurin varjossa
1886-1899**

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

17.5.2023

Aapo Pöyhönen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Aapo Pöyhönen	
Työn nimi Muukalaisten ikeen alla: Suomalais-Virolainen lehtikirjoittelu maiden venäläistämistoimista sensuurin varjossa 1886-1899	
Oppiaine Historia	Työn laji Pro Gradu -tutkielma
Aika 17.05.2023	Sivumäärä 42
Vertailen tässä pro Gradu-tutkielmassa sanomalehtien kommentointia Suomen suuriruhtinaskunnan ja Viron kuvernementin venäläistämistoimista 1800-luvun lopulla. Erityisesti tutkin sitä, miten suomalainen julkinen sana käsitteli venäläistämistoimia Viron kuvernementissa vuosien 1886 ja 1889 välillä. Tätä vertaan siihen, miten virolainen lehdistö kosketti helmikuun manifestiin liittyvää lainsäädäntöä ja kansalaisliikehdintää vuonna 1899. Lehdet, joiden kautta ilmiötä tutkin, ovat Suomessa <i>Uusi Suometar</i> ja Virossa <i>Postimees</i>. Tutkimuksen kohdeajankohtana ne olivat suomen ja viron kielen laillisten asemien edistäjien pää-äänenkannattajia omissa maissaan. Avointa puhetta muutoksista yritettiin hillitä sensuuritoimilla, joten pääosa julkaistuista kirjoituksista ovat sävyltään näennäisen neutraaleja. Edellä mainituista aiheista kuitenkin kirjoitettiin aktiivisesti ja omien lehtien lukijakunnat pidettiin tietoisina tapahtumien kulusta naapurimaassa.	
Asiasanat Venäläistäminen, sanomalehdet, Viron kuvernementti, Suomen suuriruhtinaskunta	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset	3
1.2 Menetelmät.....	4
1.3 Aiempi tutkimus.....	6
1.4 Alkuperäislähteet – <i>Postimees</i> ja <i>Uusi Suometar</i>	8
1.5 Tutkimuksen rakenne	11
2 Baltian ja Suomen venäläistämisen taustaa	12
3 Katse naapuriin	17
3.1 Kielikysymys Viron kuvernementissa	17
3.2 Sensuuri Viron kuvernementissä	22
3.3 Uskonkysymykset <i>Uuden Suomettaren</i> katseen alla.....	24
3.4 <i>Postimees</i> kommentoimassa helmikuun manifestin vaiheita	29
3.5 Protestit <i>Postimeehen</i> silmin.....	33
3.6 <i>Postimees</i> kommentoimassa sensuuria	36
4 Päättäntö.....	38
5 Lähteet	41
5.1 Alkuperäislähteet	41
5.2 Kirjallisuus.....	41

1 Johdanto

Lähtökohtaisesti kapeat vesistöt eivät jaa kulttuureita, ne yhdistävät. Suomenlahden yli on voinut purjehtia päivässä kauppatavaran kera kauemmin kuin kirjoitettua historiaa riittää. Sisä-Suomessa moiset logistiset mahdollisuudet ovat olleet utopiaa kanaviin ja rautateihin asti. Etelä-Suomen ja Pohjois-Viron väliset taloudelliset, kulttuuriset, sekä kielelliset siteet ovat olleet luonnollista seurausta tästä sillasta. Suomen ja Viron kulttuuri on kenties siksi yhtäläisyyksillä täplitetty. Viimeisimmän arkeologisen ja kielitieteellisen tutkimuksen mukaan kielemme on eriytynyt myöhäiskantasuomesta vasta varhaiskeskiajan paikkeilla, noin 800-1200-luvuilla. Sitä ennen on saattanut silakat vaihtaa suolaan kotikielellään lahden molemmin puolin. Ja on huomattavaa, että tämä on paljon myöhemmin, kuin pohjois-Viron eriytyminen etelävirosta noin ajanlaskun alun paikkeilla ja paljon myöhemmin, kuin kantasuomen eriytyminen saamesta, noin vuonna 800eaa.¹

Myös alueidemme valtiollinen kehitys on ollut laajentumishaluisten ulkovaltojen reunakansoina samansuuntainen. Sadan vuoden erolla ensin nyky-Viron, sitten nyky-Suomen, alueet päätyivät hiipuvan suurvallan, Ruotsin, itäisistä maanosista osaksi kasvavaa Venäjän keisarikuntaa. Laajentumisensa seurauksena Venäjä oli 1800-luvulle tultaessa valtava kokonaisuus, joka koostui lukuisista kansallisuuksista, kulttuuripiireistä ja maantieteellisistä alueista. Valtavan keisarikunnan luoteiskulman suomalais-ugrilaiset naapurit löysivät toisensa kansallisen heräämisen aikakaudella ja rakensivat kulttuurista siltaa, virolaisen runoilija Lydia Koidulan nimeämää ”Suomen siltaa”²

Tämän kulttuurisen yhteyden vaaliminen oli kuitenkin 1800-luvulla käsitettävissä molemmin puolin Suomenlahtea melko pienen kulttuurieliitin projektiksi. Seppo Zetterberg on myös aiemmassa, mielenkiintoisessa tutkimuksessaan näistä yhteyksistä kuvannut, että ne kuihtuivat jossain määrin 1880-luvulla viron puolella itsenäisyysmielisten piirien riitaisuuteen ja ensimmäisen sukupolven itsenäisyysmiesten J.V. Jannsenin ja C.R. Jakobsonin kuolemiin, Suomen puolella aiheesta kiinnostuneiden

---

¹ Lang 2020, 329

² Osana sikermää ”Suomen silta”, joka on julkaistu *Eesti luuletused* -kokoelmassa vuonna 1881,

aktivistien ohjatessa intonsa muille forumeille, lopulta huipentuen siihen, että Vironkielen ystävien seuran päivittäminen Heimokansojen seuraksi jäi levälleen, sillä perustettiin laajempialainen ja siten vähemmän juuri viron ja suomen yhteyksiin keskittynyt Suomalais-ugrilainen seura.³ Jossain määrin Suomen puolella Viron tuntemus on yhä tänä päivänä harvoissa käsissä, eikä virolaisen kulttuurin tai historian ymmärrys ole kovin laajaa suomalaisten keskuudessa. Ja vaikka aikakautta on tutkittu aiemmin kummankin maan kansallisen historiankirjoituksen näkökulmasta, on vertaileva tutkimus yhä toistaiseksi vähäistä.

Tutkin pro-gradu -tutkielmassani sitä, missä määrin tämän sillan solidaarisuutta vaalittiin lehtikirjoitusten muodossa 1880- ja 1890-luvuilla, kun jo edellisellä vuosikymmenellä Baltiassa alkaneet kulttuurin ja hallinnon venäläistämistoimet alkoivat voimistua Viron kenraalikuvernementissa ja lopulta jäytää myös Suomen suuriruhtinaskunnan erillisyyden elementtejä. Millä tavoin julkinen sana Helsingissä ja Tallinnassa otti käsittelyyn sensuurin tarkan katseen alla naapurimaan asiat? Tutkin siis sitä, minkälainen keskusteluilmapiiri muodostui näiden venäläistämistoimien kommentaarista *Uusi Suometar* ja *Postimees* -lehdissä. Pyrin toisaalta vertailevan historiantutkimuksen hengessä löytämään yhtäläisyyksiä ja eroja näissä lehtikirjoituksissa, mutta myös muodostamaan yllirajaisesti kokonaiskuvan tästä keskusteluilmapiiristä, joka muotoutui monen vaikuttimen ristipaineessa.

Käytän suomenkielistä muotoa Viro viitatessani aikalaishallinnon kontekstissa silloiseen poliittiseen hallinnon tasoon, joka parhaiten on rinnastettavissa Suomen suuriruhtinaskuntaan, eli Vironmaan kuvernementtiin. Maantieteellisesti se käsitti vain pohjoisen puolikkaan nyky-Virosta. Vasta tsaarinvallan kaaduttua keväällä 1917 pohjoinen Liivinmaa, eli nykyinen Etelä-Viro liitettiin osaksi tätä valtioyhteyttä.⁴

---

³ Zetterberg 2015, 378-389

⁴ Zetterberg 2007, 491

1.1 Tutkimuskysymykset

Vertailen tässä tutkimuksessa Suomen kenraalikuvernementin ja Viron kuvernementin 1800-luvun lopun venäläistämistoimista ristiin maiden kesken tapahtunutta lehtikirjoittelua. Tutkin *Postimees* ja *Uusi Suometar* -lehtien kirjoittajien tapoja ottaa puheeksi naapurimaan tapahtumia. Pyrin myös hahmottelemaan mitä niiden kautta on pääteltävissä siitä, mitä olisi haluttu ilmaista, jos sensuuri ei olisi valvonut julkaisuja. Minkälaisia kielellisiä tekoja tehtiin tämän keskustelun käymiseksi? Mikä kummankin lehden kommentaarissa sai keskeisen huomion? Pyrin myös tutkimaan, mitä nuo kielelliset valinnat kertovat taustalla olleista oletuksista ja asenteista. On huomioitavaa, että aikalaisille poliittisesti riskaabelin aiheen kohdalla se, mitä jätettiin sanomatta, oli monessa tapauksessa aivan yhtä merkitsevää, kuin mitä sanottiin.

Suomen tilanteen osalta tarkastelen vuotta 1899, jolloin edellisenä vuonna Suomen kenraalikuvernööriksi nimitetty Bobrikov alkoi ohjeistuksensa mukaan kaventaa Suomen itsehallinnollista asemaa. Tuona vuona ajettiin läpi Pietarin hallinnon toimesta niin sanottu helmikuun manifesti, josta perinteisesti lasketaan ensimmäisen sortokauden nimellä kulkeneen yhtenäistämiskauden alkaneen. Manifestin ydinmuutos aiempaan oli mahdollisuus ajaa Pietarissa läpi lakeja, jotka koskivat myös Suomea. Käytännössä se ajettiin läpi sotaministeri Kuropatkinin toiveesta, sillä haluttiin viedä läpi laillisella tavalla uudistus Suomen sotaväen järjestämistapaan, eli poistaa sen erillinen status Venäjän armeijan osana. Jossain määrin on nähtävissä, että manifestin osuus oli vain jo aiemmin *de facto* voimassa olleen menettelytavan kodifiointia, mutta aikalaisille kyseessä oli yllättävä ja voimakkaita reaktioita aiheuttanut uudistus.⁵ Tästä esiintynyttä kirjoittelua tutkin virolaisesta *Postimees*-lehdestä. Viron osalta tutkin vuosia 1886, 1887, 1888 ja 1889 sillä niiden aikana tapahtui keskeisiä uudistuksia venäläistämistoimien tiellä.⁶ Lehti, jonka kirjoituksia Viron tilanteesta tarkastelen, on *Uusi Suometar*. Laajensin tämän lehden kohdalla tarkasteluni neljään vuoteen, sillä uudistukset, kuten Baltian koulujen kielen uudistaminen venäjäksi, etenivät hitaammin kuin reaktio helmikuun manifestiin.

---

⁵ Klinge 1997, 339-347

⁶ Zetterberg 2007, 450-453

Kirjoituksia Viron tilanteesta esiintyi *Uudessa Suomettaressa* myös paljon harvemmin kuin *Postimeehessä* Suomesta.

Keskushallinnon toimesta toteutetun sensuurin, sekä toimitusten sisällä vaikuttaneen implisiittisen itsesensuurin vaikutukset ovat materiaalissa vahvasti läsnä. Joissain aiheissa taas sana oli vapaa. Esimerkiksi venäläistämistoimia kannattavat mielipiteet sai aina julkaista. Lehden oma linja ja tavoitteet ovat rajaavana tekijänä toki myös tämäntyyppisissä mielipiteissä. Vaikka sensuurin avulla voitiin sanktioida lehtiä julkaisujen jälkeen, tai rajata aihevalintoja, harvemmin lehti kirjoitti täysin linjansa suhteen vastakkaista ajattelua edustavia kirjoituksia vain sensuurin pelosta. Venäläistämisen kannattajilla oli enimmäkseen omat lehtensä, kuten Virossa *Valgus*.⁷

1.2 Menetelmät

Hyödynnän tutkielmassani kahta metodologista lähtökohtaa: vertailevaa historiantutkimusta, sekä retorista analyysiä. Esittelen seuraavassa osiossa lyhyesti metodiikkaa ja miten sitä tutkimuksessani hyödynnän.

1.2.1 Vertaileva historiantutkimus

Vertailevassa historiantutkimuksessa kaksi tai useampi ilmiötä tutkitaan systemaattisesti, etsien yhtäläisyyksiä ja eroja, jotta voitaisiin paremmin ymmärtää niitä määritelmällisesti, tulkinnallisesti, sekä syy-yhteyksien osalta.⁸

Vertaillenani *Postimeehen* ja *Uuden Suomettaren* tapaa kirjoittaa naapurimaan asioista, on vertailussa toki samaan aikaan pyrkimys ymmärtää kummankin maan lehtikirjoittelun ja naapurimaan tarkastelun tilaa itsessään, tarkasteluparin muodostaessa vain kiinnekohdan

---

⁷ Alenius 1996, 150

⁸ Haupt & Kocka 2009, 2

vertailulle. Ensisijaisesti pyrin löytämään eroavaisuuksia kirjoittelutapojen välillä, sillä ne voivat valaista ymmärrystä siitä, millä tavoin kummankin lehden ja ympäröivän maan keskusteluilmapiiri oli erityinen verrattuna toiseen vertailukohtaan.

Toissijaisesti tutkin yhtäläisyyksiä ja yleistä säännönmukaisuutta kummankin maan ja lehden kirjoituksissa. Sikäli, kun on mahdollista, etsin kummankin tapauksen yhtäläisiä piirteitä suhteessa toisiinsa, mutta pyrin myös hahmottamaan jotain yleisempää lehtikirjoittelusta 1800-luvun lopun Venäjän keisarikunnassa. Mitkä tarkastelun ja julkisen sanan kirjoittamisen muodot olivat mahdollisia sensuurin tarkastelun alla kummassakin maassa ja hieman eri ajankohdassa?

Vertailtavuuden näkökulmasta on todettava, että Viro toki 1800-luvun lopulla kuului samaan valtiosuhteeseen kuin Suomi, eli Venäjän keisarikuntaan. Kansallistunne, kielen ja kulttuurin korostaminen ja juridinen kamppailu oman valtion erityisstatuksesta oli kuitenkin vahvassa vauhdissa Suomenlahden kummallakin puolella, eikä olisi asiallista luonnehtia suomalaisia ja virolaisia saman kansan edustajiksi, vaikka osana samaa valtiosuhteitä olimmekin.

On toki huomioitava, että eri tasoilla Suomen ja Viron väliset henkilökohtaiset, kulttuuriset, sekä historialliset yhteydet ovat vahvat ja kun kahta näin yhteen linkittyntä kokonaisuutta vertailee, olisi kysyttävä, missä määrin ne edes ovat erillisiä kohteita vertailtavaksi.⁹ Tutkimukseni kannalta olennainen kysymys esimerkiksi on, missä määrin suomenkielinen ja vironkielinen lehdistö muodostivat edes erilliset kokonaisuudet. *Postimees* ja *Uusi Suometar* olivat muotoutunut samojen ydinhenkilöiden toiminnan tuloksena, jotka olivat ystäviä ja aktiivisessa kirjeenvaihdossa keskenään. Lehdet viittasivat usein toisiinsa ja selvästi tutkailivat toistensa kantoja. Kuitenkin niillä oli omat erilliset tapansa tarkastella naapurimaata, joita on mielekästä tutkia.

---

⁹ Haupt & Kocka 2009, 108-109

1.2.2 Retorinen analyysi

Klassinen retoriikka on vaikuttamiseen pyrkivää viestintää. Terminologisessa selityksessä kyse on tietoudesta, jonka avulla viestin laatija vaikuttaa viestin vastaanottajaan mahdollisimman vakuuttavasti. Retoriikan tutkimus on kokenut aalloittaista paluuta mielenkiinnon kohteeksi.¹⁰ Retorinen analyysi on näistä suuntauksista kenties helpokulkuisin, sillä se on fokukseltaan tarkkarajainen. Se pyrkii löytämään retorisia elementtejä teksteistä ja arvioimaan, miten näitä käytetään vaikuttamaan lukijaan. Tämän metodin kautta voidaan tutkia, miten jonkin tekstin vaikuttavuus rakentuu. Omaan progradu -tutkielmani tutkimiseen tämä on yksi vahva tulkintanäkökulmaehdoka, sillä *Uuden Suomettaren* ja *Postimeehen* tekstit ovat vaivoin peiteltyä retorisia. Niillä pyrittiin vaikuttamaan lukijaan, ja tavoitekin oli usein pääteltävissä toimituksellista linjaa pohtimalla.

1.3 Aiempi tutkimus

Yleisteoksia Venäjän keisarikunnan historiasta, sekä Suomen suuriruhtinaskunnan historiasta Suomen historian vaiheena on sakeanaan tarjolla. Viron 1800-luvun lopun historiasta käyttökelpoisia teoksia on vähemmän, tai tutkimusta on esiintynyt ajanjaksosta vasta vähitellen kahdesta syystä. Kielialue on lähtökohtaisesti pienempi ja vuosina 1944-1991 virallinen Viro ei ollut vapaa tarkastelemaan puolueettomasti omaa lähihistoriaansa. Sittemmin tätä näkökulmaa on katettu myös virolaisessa tutkimuksessa. On todettava, että kansallisen historiankirjoituksen haamu on kyseisen aiheen tiimoilta yhä vahvoissa kantimissa. Viime aikojen ylijarjaiset kehitysvirtaukset saavuttavat kenties kyseistä ilmiötä hieman viiveellä, sillä se tuntuu olevan puhtaan kansallisista näkökulmista melko pureksittu. Näiden suurten linjojen historiateosten anti näin spesifiin aiheeseen on

---

¹⁰ Wiesner, Haapala & Palonen 2017, 70-72

paikoittain laiha, mutta erinomaisia poimintoja löytyy. Vironkielisestä tutkimuksesta olen ensisijaisesti käyttänyt suomennoksia, kuten Andres Kasekampin *Baltian historia* (2010)

Ajan lehtikirjoittelua ja kritiikkiä venäläistämistoimia kohtaan on aiemmin tutkittu Viron osalta ainakin Matti Klingen, Seppo Zetterbergin ja Kari Aleniuksen toimesta osana laajempia kokonaisuuksia, mutta suoraa vertailua juuri tästä tarkastelun eroista ja yhtäläisyyksistä Suomen ja Viron lehdistön välillä ja sen vertautumisesta muuhun kieli- ja kulttuurisiltojen rakentamisen kontekstiin ei ole eksplisiittisesti avattu.

Aiheen ja näkökulman puolesta keskeisin aiempi tutkimus oman tutkimukseni kannalta on Kari Aleniuksen kirja *Ahkeruus, edistys, ylimielisyys* (1996). Alenius tutkii virolaisten Suomi-kuvaa 1850-luvulta tsaarinajan päättymiseen. Hän on muun muassa luonut erinomaisen yleiskatsauksen kirjoituksiin, jotka virolaisessa lehdistössä koskivat Suomea. Nuo määrät ovat kaiken kaikkiaan joitakin satoja näinä kohdevuosina. Samassa tutkimuksessa Alenius on tutkinutkin laajasti omankin tutkimukseni kannalta keskeistä taustaa, eli Virossa muotoutuneen Suomi-kuvan kehitystä autonomian ajan loppuvaiheessa. Myös oman tutkimuskysymykseni lähelle osuvaa Suomen poliittisten kehityskulkujen kommentaaria hän avaa Viron osalta. Tutkimus kuitenkin pyrkii toimimaan yleiskuvana koko ajanjakson eri vaiheista. Esimerkiksi ensimmäisen sortokauden kommentoinnista on tutkimuksessa vain neljä sivua, eikä yksikään sen lainauksista viittaa suoraan *Postimees*-lehden kirjoituksiin. Myöskään suomalaislehtien kuvaan Virosta ja vertailua sen venäläistoimien kommentointiin ei keskitytä.¹¹ Täten on aiheellista tarkastella otoksena juuri tätä kriisiä näiden kahden maan ja niitä tarkastelevan lehden näkökulmasta.

---

¹¹ Alenius 1996, 148-151

1.4 Alkuperäislähteet – *Postimees* ja *Uusi Suometar*

Käytän pääasiallisena suomenkielisenä alkuperäislähteenäni *Uutta Suometarta* tarkastellessani Viron kuvernementin tapahtumia. Se perustettiin vuonna 1869 suomalaisuusliikkeen jungfennomaanisen siiven poliittisten ja kulttuuristen tarkoitusperien ajamista varten. Sitä oli edeltänyt *Suometar*-nimisen lehden julkaisu maltillisemmalla linjalla aiempina vuosikymmeninä, mutta se oli ajautunut konkurssiin jo kolme vuotta aiemmin. Sen perustajien joukon ytimessä, kuten jungfennomaanisen liikkeenkin, oli Georg Zacharias Forsman, myöhemmältä nimeltään Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen.

Viiden toimintavuosikymmenensä aikana *Uusi Suometar* muotoutui linjaltaan vanhasuomalaisen puolueen pää-äänenkannattajaksi ja heidän poliittisia kantojaan mukaillen vastustamaan tiukkaa keskushallinnon kritiikkiä ja joitakin moderneja suuntauksia, kuten sekularismia ja realistista kirjallisuuden suuntausta. 1880-luvulla *Uusi Suometar* oli tilaajamäärältään suurin suomenkielinen sanomalehti ja Hufvudstadsbladetin jälkeen koko maan suurin.¹² Sen sivuilta saattoi myös tämän tästä lukea arkisia uutisia, matkakertomuksia, kulttuurikuvausta sekä jopa yllättävän paatoksellista kannanottoa Viron uutisiin ja tilanteeseen liittyen.

Vironkielinen päälähteeni on *Postimees*. Sen perusti¹³ vuonna 1857 Pärnussa lehtimies, opettaja ja lukkari Johann Voldemar Jannsen, jonka henkilökohtainen panos Viron historiaan on melkoinen. Esimerkiksi hänen tapaansa viitata virolaisiin ”Eesti rahwas” nimityksellä otti pikkuhiljaa tulta alleen, ja tästä tuli vuosien varrella yleinen ilmaus. Se on nykykielen yleinen tapa viitata virolaisiin viron kielellä. Tätä ennen vironkieliseen väestöön oli lähinnä viitattu nimikkeellä ”maarahwas”. Jannsen oli myös puuhamiehenä järjestämässä ensimmäisiä yleisvirolaisia laulujuhlia, jossa kantaesityksen sai hänen sanoittamansa vironkielinen versio Paciuksen sävelmään pohjautuvasta, Viron nykyisestä

---

¹² Tommila, Ekman-Salokangas, Aalto & Salokangas 1988, 201-202

¹³ Aluksi nimellä *Perno Postimees ehk Näddalileht*

kansallislaulusta.¹⁴ Aiemmin mainittu Lydia Koidula, jonka runoista tuli Viron kansallisen heräämisen keskeistä sanastoa, oli J. V. Jannsenin tytär. Perustajansa lailla *Postimeehestä* muotoutui maltillisen itsenäisyysmielinen lehti, joka ensisijaisesti pyrki valistamaan ja sivistämään lukijoitaan. Pääomaa lehdelle täytyi kuitenkin löytää vanhan eliitin joukosta, eli lehden pääasiallinen omistuspohja oli baltiansaksalainen. Tämä saattoi toki tuoda oman lisämausteensa toimitukselliseen linjaan. Olihan keskeiset ensi vaiheen venäläistämistoimet Virossa kohdistettu baltiansaksalaisen eliitin aseman purkamiseen.¹⁵ Jannsenin kuoleman jälkeen *Postimees*-lehden päätoimittajana toimi eräissä vaiheissa Jaan Tõnisson, yksi Viron itsenäisyyden varhaisen ajan keskeisimpiä itsenäisyysmiehiä.

Kielikysymykset, sekä suhtautuminen keskusvaltaan olivat keskeisiä sanomalehdistöä kategorisesti jakavia tekijöitä 1800-luvun lopulla Suomessa ja Viron kuvernementissä. Jako oikeistoon ja vasemmistoon ei ollut vielä keskeinen jakolinja lehtien toimituksellisessa näkökulmassa Viron kuvernementissä tai Suomen suuriruhtinaskunnassa. Kriittiset äänet esiintyivät myös vaimennetumpina kuin valtakunnan yhtenäistämistoimia kannattaneet, sillä venäläistämistoimien kanssa käsi kädessä laajeni sensuuri. Tämän tuottaman näkökulmallisen epäsuhtan huomioiminen on kokonaisuuden paremman hahmottamisen kannalta keskeistä.

Näillä jakokriteereillä *Uusi Suometar* ja *Postimees* asettuvat hyvin samanlaiseen sektoriin. Sivistystä vaalittiin, rauhan ylläpitäminen oli radikaaleja uudistuksia keskeisempää, keskusvallan kanssa oli toimittava yhteistyössä. Kansallisten kielten asemaa oli vahvistettava. *Postimees* ja *Uusi Suometar* olivat ensisijaisesti kumpikin orientoituneet kotimaan tapahtumien seuraamiseen. Molemmilla esiintyi myös ulkomaan uutisia, sekä uutisia muualta valtakunnasta.

Jannsen ja Yrjö-Koskinen myös tunsivat toisensa henkilökohtaisella tasolla, kävivät aktiivista kirjeenvaihtoa, sekä jakoivat yhteyshenkilöitä ja kontakteja toisilleen. Jannsen isännöi Yrjö-Koskista usealla Viron matkalla. Henkilökohtainen yhteys ylsi myös poliittiseen ja journalistiseen ulottuvuuteen. Suomessa olleen nälänhädän aikana 1866-1868 Jannsen organisoi hätäapukeräyksen Suomeen *Postimees*-lehtensä kautta ja vaihtoi

---

¹⁴ "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm"

¹⁵ Kasekamp 2016, 120-121

asiasta ajatuksia suoraan Yrjö-Koskisen kanssa, sekä ohjasi tämän jyvittämään kerätyt avustusrahat ja ohjaamaan ne eteenpäin. Vuonna 1869 vastaava tehtiin toisin päin Yrjö-Koskisen kerätessä *Uuden Suomettaren* avulla rahaa Viron nälänhätää lievittämään, jotka sitten ohjattiin Jannsenin jatko-ohjattavaksi Viron puolella. Ylipäätään materiaalista solidaarisuutta jaettiin tuona aikana ja selvää oli, että avussa oli kulttuurisia ja heimokansa-aatteellisia vaikuttimia. Näiden avustuksenkeruuvuosien aikana yleistyi esimerkiksi puhe suomalaisista ja virolaisista veljeskansoina.¹⁶

Molempien lehtien tutkimisen eduksi on luettava myös, että molempien aineistot on kohdevuosilta digitoitu, joten ne ovat saatavilla helposti tutkijan käyttöön avainsanahaun avulla, selattavassa digitaalisessa kirjastomuodossa.

Tutkittuani eri hakusanavaihtoehtoja, totesin, että kyseisten sanomalehtien tapa oli jäsentää käsiteltäviä asioita maan perusteella, joten hakusanat ”Wiro” *Uudessa Suomettaressa* ja ”Soome” *Postimeehessä* johtivat hyvään listaukseen kannanottoja, kirjeenvaihtajien reportaaseja ja katsauksia naapurimaan lehdistöön. On toki huomattava, että näin hakien ovat saattaneet allegoriset ja peitellyt kommentaarit, joissa maan nimeen tai kieleen ei viitata, jäädä pois otannasta. Uskon kuitenkin, että keskeiset tekstit ovat tarkastelussa, sillä lukijan ymmärrystä varsinkin uutisluontoiseen tekstiin heikentäisi huomattavasti, jos jätettäisiin mainitsematta, mistä maasta on kyse. Kyseisissä lehdissä Venäjän keisarikunnan sisällä kirjoituksissa vahvan pääsääntöisesti mainittiin, minkä keisarikunnan alusmaan asioita kulloinkin tarkastellaan. Toki näillä valinnoilla myös tehtiin henkistä pesäeroa. Esimerkiksi *Postimees*-lehdessä uutiset Suomesta esiintyivät pääasiallisesti ”Soomemaalt”-osiossa, jossa oli koonti eri paikallislehdistä tai kirjeenvaihtajalta. Uutiset nyky-Venäjän alueilta, jopa aivan läheltä Pietarista, olivat enimmäkseen leimatut olemaan ”Kaugemalt riigist”, ”kauempaa valtakunnasta.” *Uudessa Suomettaressa* taas jotkin uutiset Virosta olivat osiossa ”Wenäjältä”, kenties paljastaen, että suomalaisille Viro näyttäytyi vain osana muuta valtakuntaa, eikä tarvetta eritellä sitä muusta ollut vastaavalla tavalla kuin Virossa.

---

¹⁶ Zetterberg 2015, 247-249

1.5 Tutkimuksen rakenne

Esittelen ensin ajankohdan poliittisen ympäristön taustaa ja niitä uudistuslähtökohtia ja tavoitteita, joita keskushallinnolla oli asialistallaan. Tarkastelen sitten aiempaa tapausta, eli *Uuden Suomettaren* tarkastelemaa Viron kuvernementin koulujen kieliuudistusta 1886-1889. Sen jälkeen vaihdan tutkailun *Postimeehen* puolelle ja kohdistan katseen Suomeen ja helmikuun manifestin käsittelyvaiheisiin 1899. Lopuksi esittelen yhdistävät teemat ja havaintoni eri lehtien näkökulmista.

2 Baltian ja Suomen venäläistämisen taustaa

Laajentumisensa takia Venäjän tsaarinaikaisen valtakunnan hallinto oli moninainen kudelman kerrostunutta perinnettä ja lainsäädäntöä, alueellisia poikkeuksia ja kompromisseja. Eri kuvernementtien joukosta löytyi lukuisia alueellisia erityisstatuksia, joiden joukossa suomalaisen kenraalikuvernementin, toiselta nimeltään Suomen suuriruhtinaskunnan, asema oli uniikki, tosin yhtenä muiden erilaisten uniikitapausten joukossa. Viron kuvernementin alueella, jonka itsehallinto oli vähäisempi suhteessa Pietariin, näkyi etenkin vanhan hallitsevan kansankerrostuman, baltiansaksalaisten ja heidän vanhojen etuoikeuksiensa kanssa tehtyjen kompromissien vaikutus. Saksan kieli oli suvereenissa asemassa sivistyneistön, opiskelun, lainkäytön ja paikallishallinnon kielenä. Lisäksi maanomistus oli keskeisesti yhä vanhan saksalaisen maa-aatelin hallussa.¹⁷ Baltiansaksalaisten historiallisen asema oli samantyyppinen myös Latvian alueella. Liettua sen sijaan oli sekä kulkenut erilaista reittiä Venäjän osaksi että oli paljon vahvemmin keskushallinnon ja lainsäädännön piirissä.¹⁸

Ylipäätään Venäjän keisarikunnan eri osissa vanhat eliitit oli usein valloituksen alkuvaiheessa valjastettu mukaan uuteen valtioyhteyteen tarjoamalla heille kaikki vanhat etuoikeudet ja hieman päälle, missä mahdollista ja toivottavaa. Esimerkiksi Puolassa, Liettuassa, sekä Länsi-Ukrainassa¹⁹ paikallinen puolalainen eliitti oli 1800-luvun alussa verrattavassa asemassa suhteessa saksalaisiin Baltiassa ja ruotsinkielisiin Suomessa, joskin rajatummin viimeisessä tapauksessa. Suomenruotsalaisilla oli Suomen siirtyessä osaksi Venäjää ollut verrattain vähän etuoikeuksia, jotka toki säilytettiin.²⁰

Kansallisen heräämisen aikakaudella, 1800-luvun puolivälin jälkeen, suomenkielinen ja vironkielinen sivistyneistö olivat löytäneet toisensa sekä kansantaruston ja kulttuurihistorian tutkimisen ja korostamisen että usein myös henkilökohtaisten kohtaamisten tasolla. Matkakuvaukset, reportaasit ja luonnehdinnat naapurikansasta

---

¹⁷ Kasekamp 2016, 105-106

¹⁸ Alenius, Kari: 2000, 105-190

¹⁹ Se osa Ukrainaa, joka oli aiemmin historiassaan kuulunut Puola-Liettuaan.

²⁰ Thaden 1984

olivat lehtikirjoittelun arkipäivää kummassakin maassa. Naapurista myös kerrottiin tietoisesti ihannoivaa kuvaa oman kansan sivistystarkoituksessa.

Tämän moninaisuuden yksinkertaistamiseksi, keskusvallan hallinnan kasvattamiseksi, slaavinationalistien tyydyttämiseksi, sekä vilpittömän reformointihalun vuoksi tätä hallintomuotojen moninaisuutta pyrittiin rajaamaan ja paikallisten alueiden erityisstatuksia purkamaan 1800-luvun lopulla. Tärkeä tekijä oli myös, että vanhat kielipoliittiset eturyhmät liittyivät Suomessa juuri ruotsin kieleen ja Virossa saksan kieleen. Kummankin nähtiin tahollaan voimistavan siltaa kohti ulkovaltoja, joista Ruotsi oli Venäjän vanha vastus ja myös Saksa ja Venäjä olivat tuoreeltaan Wilhelm II:n noustua valtaan Saksassa vuonna 1888 päätymässä eri leireihin eurooppalaisessa valtapelissä.²¹ Näiden kieliryhmien luotettavuus joutui siis myös ankaramman syyntin alle, vaikka aateliston ja vanhan eliitin nähtiinkin olevan vahvassa linkissä hallitsijaansa.²²

Näitä puheenpainoja oli esiintynyt jo aiemmin, kun tsaarina oli ollut omasta isästään ja myöhemmin hallinneesta pojastaan poliittiselta ajattelultaan merkittävästi poikkeava Aleksanteri II. Suomessa hän saavutti kulttisuosion, toisin kuin esimerkiksi Puolassa, jossa hänet muistetaan lähinnä kapinan kukistajana.²³ Hän oli keisarina vapauttanut maaorjat ja muutenkin pyrkinyt uudistamaan Venäjää perustuslaillisempaan suuntaan. Uudistaja tuli kuitenkin radikaalisolun salamurhaamaksi vuonna 1881, ja tämän pojasta tuli väkivallanteon kautta tsaari Aleksanteri III. Pojan valtakaudella konservatiivit ja kovan venäläistämislinjauksen kannattajat määrittivät politiikkaa laajemmin kuin ennen. Venäjänkielisestä ortodoksisuudesta poikkeavat kansanosat joutuivat uudella tavalla silmätikuiksi, valtaosa ei kuitenkaan yhtä väkivaltaisella ja räjähtävällä tavalla kuin esimerkiksi valtakunnan juutalaiset, joihin kohdistui Aleksanterin 13-vuotisen valtakauden aikana huomattavia pogromeita. Helsingin väestön eräs hienovarainen protesti Aleksanterin hallintotapaa vastaan oli pystyttää 1894 Senaatintorin keskelle tämän isän, Aleksanteri II:n patsas vihjaamaan linjasta, jota kenties tsaarilta pikemmin toivottiin.

---

²¹ Klinge, Matti 1997, 325-326

²² Klinge, Matti 1997, 330

²³ Klinge, Matti 1997, 286

Kyseinen patsas muodostui venäläistämistä vastustavien mielenosoitusten tärkeimmäksi järjestämispaikaksi vuonna 1899 helmikuun manifestin yhteydessä.

Osana tätä, Aleksanteri III:n aikana liikkeelle laitettua kehitystä Baltian kuvernementtien, joista nykyviro koostui, hallintoa yhtenäistettiin varsinaisen Venäjän kanssa 1870-luvulta lähtien, Saksan yhdistyttyä ja siten muodostettua uuden pelotteen, joka heijastui balttien saksankieliseen väestöön. Tätä prosessia joudutti ja tarkensi vuonna 1882 tehty selvitysmatka paikallishallinnon tilaa tarkastelemaan, jonka aikana kerättiin ehdotuksia uudistuksiksi myös paikalliselta väestöltä. Niistä ja Pietarin hallinnon tavoitteista yhdisteltiin uudistustoimet.²⁴

Ensi vaiheessa tämä tarkoitti etenkin vanhan baltiansaksalaisen maa-aatelin aseman heikentymistä. Saksan kielen asemaa purettiin, mutta sen sijaan ei vahvistettu viron kielen vaan venäjän kielen asemaa. Uudistuksiin kohdistuneet protestit olivat melko hajanaisia. Osittain tämä johtui siitä, että Viron itsenäisyyspiirit olivat jakaantuneet vain saksalaisuutta vastustaviin ja saksalaisuutta Venäjän tuella vastustaviin piireihin. Täten puolet näkyvistä itsenäisyysmielisistä hahmoista suorastaan ajoi uudistuksia, joissa saksan kielen ja saksankielisen maalaisaatelin asemaa heikennettiin, vaikka keskeiset uudistukset satoivatkin venäjän kielen laariin, ei viron.

Tutkimusajankohtani Viron kuvernementin osalta ovat 1886-1889. Vuonna 1885 virkaansa nimitetty, Bobrikovin lailla yhtenäistämistavoitteilla varustettu Sergei Šahovskoi edisti virkakautensa ajan yhtenäistämistoimia. Vuonna 1886 oli Baltian maalaiskansakoulut alistettu Venäjän keskushallinnolle, ja sitä seuraten 1887 alkaen niiden ja alun perin saksankielisten kaupunkilaiskoulujen opetuskieleksi tuli venäjä.²⁵ Vuosina 1888 ja 1889 sama kehityskulku jatkui, sekä pitkään odotettu Aleksanteri-koulun projekti päättyi. Se oli kouluhanke, johon oli kerätty varoja ajatuksella, että siitä muodostuisi ensimmäinen vironkielinen ylemmän oppiasteen koulu. Prosessi johti karvaaseen pettymykseen, kun koulu valmistuessaan olikin lopulta vain venäjänkielinen.²⁶

---

²⁴ Kasekamp 2016, 121-123

²⁵ Thaden et al. 1981, 315-317

²⁶ Zetterberg 2007, 452

Valtiovallan tavoitteena oli myös saada väestöä käännetyksi tsaarin valtakoneiston kannattajiksi ja yhteistyökumppaniksi tunnettuun ortodoksiseen kirkkokuntaan. Pakkokäännetyistä ei tehty, mutta vaihteittain otettiin käyttöön erilaisia etuja ja helpotuksia niille, jotka valitsivat kääntymään. Pakon luonteiseksi on tosin luonnehdittavissa jo aiemmin valtakunnanlaissa ollut säädös, jota alettiin jälleen soveltaa Baltian kuvernementeissa 1885 alkaen. Sen perusteella ortodoksien ja muiden uskontojen edustajien yhteisten jälkeläisten oli käännettävä ortodoksiuskoon.²⁷ Näiden käännynnäisten määriä seurattiin tarkkaan *Uudessa Suomettaressa*, kuten tässä tiiviissä uutiskatsauksessa todettiin vuoden 1886 joulukuussa

*"Virossa on tämän vuoden kuluessa 2,769 henkeä kääntynyt Venäjän uskoon."*²⁸

Suomen kenraalikuvernementissa vastaavat toimet alkoivat vuoden 1890 postimanifestilla, jossa Suomen postilaitosta yhtenäistettiin venäläisen vastinparinsa kanssa, mutta ne lähtivät kunnolla käyntiin vasta Aleksanteri III:n seuraajan, Nikolai II:n noustua valtaistuimelle. Etenkin vuoden 1899 helmikuun manifesti, jossa mahdollistettiin Suomea koskevien lakien säätäminen Pietarissa, on säilynyt osana historiankirjoitustamme. Vaikka helmikuun manifestin nojalta säädettiin lopulta vain yksi laki, oli se keskeinen retorisen kamppailun kohde tullessaan voimaan. Kriitikoiden silmissä siinä nähtiin itävän Suomen erityisstatuksen purkautumisen ja venäläisen mielivallan siemen. Virolaisessa keskustelussa sävy oli samanlainen omista muutoksistaan, joskin sensuuri aiheutti molemmille rajoitteita suoruuden suhteen.

Into Baltian venäläistämiseen väheni Nikolai II:n valtakaudella. Uusi sukupolvi virolaisia oli varttumassa, jotka olivat saaneet kotiopetuksen viron kielellä, mutta kouluopetuksen venäjäksi, ei saksaksi. Ja siten uusi joukko etulinjan ajattelijoita Virossa pystyi lukemaan venäläistä kirjallisuutta ja radikaalia ajattelua edustavia teoksia.²⁹ Suomessa venäläistämistoimia yritettiin vielä ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä "toisen sortokauden" aikana, mutta sota teki pyrkimykset tyhjiksi. Ylipäätään venäläistämistoimien vaikutus suomalaisen ja virolaisen kulttuurin sitomiseksi pysyvästi

---

²⁷ Thaden et al. 1881, 67

²⁸ *Uusi Suometar* 05.12.1886 no 283A

²⁹ Raun 1987, 90-91

venäläiseen kulttuuripiiriin oli tehotonta. Kansalaisyhteiskunta pystyi ohittamaan virallisen tason, ja virossa kotiopetuksen ja Suomessa protestitoiminnan seurauksena muutosten vaikutukset saatiin rajattua vähäisiksi.

3 Katse naapuriin

Uudessa Suomettaressa esiintyviä kirjoituksia viron tilanteesta vuosina 1886-1889 oli huomattavasti vähemmän kuin kirjoituksia *Postimeehessä* Suomen tilanteen kehityksestä vuonna 1899. *Postimeehen* kirjoituksia esiintyi noin sata artikkelia Suomen tilanteesta vain vuoden aikana, siinä missä *Uudessa Suomettaressa* Viron tilanteesta kahdessa vuodessa vain 21. Tämä epäsuhta tuskin liittyy sensuuriviranomaisten toimintaan, sillä ohjaava periaate oli valtakunnassa isossa kuvassa sama. Toki kulloisenkin alueen Kenraalikuvernöörillä on voinut olla vaikutusta linjaeroon. Suomessa vaikutuksen pitäisi kuitenkin olla vastakkainen, sillä tiukimman sensuurin aika maahan tuli ensimmäisen venäläistämiskauden myötä Bobrikovin komennossa, eli *Uuden Suomettaren* julkaisujen osalta tutkimusajankohdan jälkeen. Kenties vuonna 1899 lehdet ylipäättään olivat herkempiä reagoimaan venäläistämistöimiin, sillä niitä oli jo Baltiassa nähty tässä vaiheessa. Suomessa vielä vuosikymmen aiemmin saatettiin tuudittautua siihen, että kehityskulku ei tulisi laajenemaan Suomeen Baltian lailla. Kirjoitusten vähäisempää määrää voi kuitenkin yksinkertaisesti selittää suomalaisten vähäisempi mielenkiinto Viron ja Baltian tapahtumiin. Kuten kylmän sodan aikana 1900-luvulla, kenties suomalaisten katse kohdistui pikemmin itsenäisiin pohjoismaihin ja eurooppalaisiin suurvaltoihin, kuin Suomenlahden taakse.

3.1 Kielikysymys Viron kuvernementissa

Keskeinen uudistus Baltiassa yleensä ja Viron kuvernementissa erityisesti oli koulujärjestelmän kielen vaihtaminen venäjäksi. Teema luontevasti herätti huolta Suomen puolella, sillä Suomalais-Ugrilainen kielialue ei ollut kovin laaja ja jos ainoa läheinen kielialue jäi yhä vaille omankielisiä kouluja, tämä riskeerasi kielen jatkuvuuden. Lisäksi, voisiko samantyyppistä kehityskulkua olla suomenkielisten koulujen tulevaisuudessa? Kyseisestä teemasta kirjoittelun taustalla on huomioitava, että keskeinen kotimainen kehitys, jota luultavimmin Viron kielikysymyksen kehityksellä mutkan kautta haluttiin

kommentoida, oli Suomen oman kielikysymys. Tässä vaiheessa venäjä ei ollut Suomessa hallintokielenä, eikä sitä sellaiseksi ajettu. Sen sijaan suomen ja ruotsin kielen suhde oli keskeinen taistelukenttä. Koulutuksen muuttaminen ruotsinkielisestä suomenkieliseksi oli 1800-luvun puolivälistä alkaen ollut fennomaanisen liikkeen keskeinen tavoite. Tämä ei siis jäänyt vähäiselle äänelle myöskään naapurimaata tarkastellessa *Uudessa Suomettaressa*. Monesta tekstistä huomaa, että kotimaan kielisuhteita haluttiin kommentoida viron- ja saksan kielen suhteen kautta. Taustoittava ote eräästä terävämmän puoleisesta matkakuvauksesta Tallinnaan *Uudesta Suomettaresta* varsinaista vertailuajankohtaa aiemmasta, vuodelta 1871:

”Samaten kuin Turku on meidän entis-historiamme yhdistyspaikka ja muukalaisen siwistyksen wanhimpia pesiä, niin ikään on Tallinna Wironmaan historian. Ja samaten kuin Turku meillä, niin osoittaa Virossa Tallinna vielä tänään jyrkimmällä tawalla wieraan siwistyksen pysywää herruutta. Kaikki on täällä muukalaista. Saksalaisuus ja wenäläisyys on sortanut kotimaisia oloja. Maan alkuperäinen asukas ja oikea omistaja, Wirolainen, kulkee ujona, nöyränä ja alakuloisena kaupungin katuja ja näyttää ikään kuin kiittoliselta siitä, että armolliset muukalais-herrat antawat hänen edes eläkään. Siwistyneet puhuwat kesnänsä saksaa ja wenäjää ikään kuin meikäläiset muka siwistyneet ruotsiansa. Mutta suuremmassa määrässä kuin meillä Turussa ja muualla näkyy kuitenkin kansan kieli olewan wiljeltynä wirallisissa ja muissa päällekirjoituksissa, jonka tähden näkeekin useimmissa katukylteissä wironkin kieltä. Niin ikään kuuluu myöskin siwistyneet melkein yleisesti sentään osaaman kansankieltä, ehkei he vielä ole tulleet niin kauas että sitä keskenänsä puhuisiwat jonka suhteen siis meikäläiset siwistyneet owat surkeasti takapajulla.”³⁰

Lainauksen poliittisuus on suoraa. Kieli, jota käytetään, on rikasta, jopa kaunokirjallisen kuvailevaa. Tallinnan katutunnelma, paikallisten asukkaiden olemus ja paikallisen sivistyneistön kielitaito on kaikki valjastettu luomaan rinnastusta kotimaahan ja alleviivaamaan oikeutusta lehden kielipoliittisille pyrkimyksille edistää suomen kielen

---

³⁰ *Uusi Suometar*, 30.06.1871, nro 76, s. 1

asemaa suuriruhtinaskunnassa, kummeksumalla ruotsalaista ja saksalaista vaikutusta maihin. Turku on ”muukalaisen sivistyksen pesä”, ruotsinkielinen suomalainen eliitti on ”muka sivistynyttä”. Tekstistä ei ole vaikea nähdä mikä näkemys saksasta ja ruotsista kirjoittajalla on suhteessa suomen ja viron kieliin. Kieliasiaa vedetään yhtäläisyysmerkkejä myös valtasuhteisiin. Vierekkäisissä lauseissa kuvataan, miten kirjoittajan esiin loihtima virolainen ”kulkee ujona, nöyränä ja alakuloisena” ja ”sivistyneet puhuvat keskenään saksaa ja venäjää.” Aiheen hypyn seurauksena keskustelun suorastaan näkee tapahtuvan edellä mainitun virolaisen pään menoksi. Tämäntyyppinen kirjoittelu oli sensuurin valossa varsin mahdollista, sillä venäläinen esivalta suorastaan kannusti suuntaukseen, jossa saatiin kulttuurielittejä Baltiassa ja Suomessa eroon Saksasta ja Ruotsista.

Uuden Suomettaren uutisikynnyksen Viron puolelta ylitti vuoden 1888 tammiukuussa lyhyen uutisen verran J.V. Jannsenin halvauskohtaus, jonka pohjalta uumoiltiin pian vielä pahempia uutisia:

”Wiron sanomakirjallisuuden perustajaa, iäkästä I. W. Jannsenia, on kova halvaus kohdannut. Kun tämä tapahtuu jo toisen kerran, niin saa pian ehkä vielä ikävämpää sanomaa hänestä odottaa.”³¹

Ajan sanomalehdissä oli tapana julkaista kirjoja jatkotarinana, ja vuonna 1888 aloitettiin vironkielisen kirjan ”Kostaja” samana vuonna ilmestyneen suomennoksen julkaisu *Uudessa Suomettaressa*. Kirja sijoittuu keskiajalle, mutta on hyvin kriittinen sävyllään siihen, miten vierasperäiset vallanpitäjät ovat Viroa kohdelleet. Ote kirjan alusta:

”Virolainen oli joutunut hengellisen lauman karitsaksi, mutta villoja hänelle ei ennättänyt kasvaa. Tästä ajasta sanoo saksalainen historian kirjoittaja, Keleh: Viron- ja Liivinmaa oli herraskartanoin omistajain taivas, pappien paratiisi, vieraston raha-aarre, mutta talonpoikain helvetti.”³²

---

³¹ *Uusi Suometar* 26.01.1888 no 21

³² *Uusi Suometar* 16.06.1888 no 138A

Lehdessä kommentoitiin opintokielen uudistusta myös suoraan. Välillä varoituksenomaisia saatesanoja oli lisätty tekstiä kontekstoimaan, kuten seuraavassa otteessa vuoden 1887 heinäkuulta:

”Ajan merkki. Wiron ja Lätinmaan seikoista kertoo Rigasche Zeitung seuraavaa: Itämeren maakuntain kolmeen kuwernementtiin asetetaan wirkaan kouluin oppikielen asioita warten yksi tirehtori ja 6 inspehtoria. Oppikieli on opetusasiain ministerin alaisissa kouluissa alimmalla luokalla wiron tai lätinkieli. Kun näihin ylempi luokka perustetaan, niin pitää, samoin kuin pitäjän ja kaupungin alkeisopistoissa, wenäjänkieli pantaman oppikieleksi. Alussa pannaan wenäjän kieli woimaan sen mukaan miten kulloinkin olot waatiwat. Uskonnon opetuksesta pitäwät huolta paikkakunnan hengelliset. Kaswatusopillisessa suhteessa kuuluwat koulut opetusasiain ministerin alle hän määrää myös oppikirjat ja wahwistaa wirkaan opettajat.”³³

”Ajan merkki” kertoi, että tällä uudistuksella haluttiin kirjoittajan mukaan nähdä olevan yleisiä liitännäisiä muutoksiin, joita tapahtui. Se oli myös toisaalta liudennus, joka kenties sai tekstin lentämään sensuurin tutkan alla, sillä sävy oli tulkittavissa toisaalta vain yleiseksi aikojen ja tapojen päivittelyksi. Koska päivittelyä harvoin tehdään positiivisista muutoksista, kenties muotoilusta oli myös luettavissa, ettei kirjoittaja katsonut muutoksia hyvällä, ja sitaatin lopussa tarkennettiin, että opetusasiain ministeri oli ottanut suoraan hallintaansa oppikirjojen ja opettajien virkojen vahvistamiset. Asiallisesti tekstissä vain raportoitiin tapahtumia, mutta viesti oli kritisoiva tästä huolimatta.

Matkakuvauksissa tuntuu olleen voimaa ilmaisun mahdollisuutena. Niissä on kenties ollut löyhempi sensuurillinen seula, sillä ne näennäisesti vain kuvailivat näkemäänsä, kuten tässä kertomuksessa vuoden 1887 heinäkuulta.

”Uusi tuttwani oli liiwiläinen, waikkei sanonut liiwinkieltä paljo osaawansa, ja se seikka antoi minulle tilaisuuden saada useita walaisewia tietoja niistä harwoista kylistä, mihin ennen laaja liiwinkieli nyt on supistunut.

---

³³ *Uusi Suometar*, 03.07.1887 no 150

Tuttawanikin oli muuttunut saksalaiseksi – sanoi äitinsä olleen saksalainen – ja selitti että wirolaiset ja liiviläiset paljo heikommin woivat nyt enää estää wenäläistymistään, kun saksalaisuuden yliwalta on murrettu. Kuinkahan käynee wirolaisten – liiwinkansan päiwät owat jo luetut – kysyin minä. Wenäläistywät, sanoi tämä, mielestäni hywin wälinpitämättömästi. Minun pan-fennistisiä tunteitani oikein loukkasi hänen wälinpitämättömyytensä...³⁴

Kuvailu ei ole luonnehdittavissa kantaa ottamattomaksi. Tuttava oli ”muuttunut saksalaiseksi”. Kirjoittaja maalaa uhkakuvan, jossa wirolaiset ja liiviläiset woivat nyt paljon heikommin vastustaa wenäläistymistään uudistusten seurauksena, aivan kuin se olisi vääjäämätön kehityskulku. ”Liiwinkansan päiwät owat jo luetut” ja wirolaisille povataan samaa. Kirjoittaja myös julistautuu pan-fennistiksi ja loukkaantuu siitä, ettei ”saksalaiseksi muuttunut” liiviläinen pahastunut hänen laillaan.

Kirjeenvaihtajat owat kommentoineet kehityskulkuja myös ristiin eri maista.

Kirjeenvaihtaja M. K. kirjoitti Dresdenistä näin vuoden 1887 marraskuussa:

”Alinomaa saa tåkäläisissä lehdissä lukea kirjeitä Itämeren maakunnista. Mitä katkerinta sappea purkawat sikäläiset saksalaiset wenäläisten toimia vastaan. Ja sepä ei ole kummakaan. Onhan tuon kourallisen mahtailewia herroja ollut erittäin mukawa komennella, potkia Wiron, Liiwin ja Kuurin kowa-onnista wäestöä. Kun pahimmin sorretut nyt epätoiwoissaan sutta paetessaan heittäywät wenäläisten syliin, nostetaan surkeita walitushuutoja: Saksan jumalista kieltä poljetaan, wuosisatojen läpi siunausta tuonutta siwistystä koetetaan juurineen poisrepiä, mutta uskollisina hywäntekijöilleen muuttawat wirolaiset kunnat waan suurimmalla mielikarwaudella saksalaisen wirallisen kielensä wenäläiseksi. Niin, niin, jokainen puhuu omaan pussiinsa, kuten eräs tåkäläisessä polyteknikossa opiskelewa ruotsalainen, wäittäessään kiwen

---

³⁴ *Uusi Suometar*, 24.07.1887 no 168

kowaan, että kolme neljännestä Suomen väestöstä on ruotsalaista, yksi neljännes erästä alhaista mongoolien sukuista sekakansaa.”³⁵

Sävy oli baltiansaksalaisten kirjoittamia protesteja pilkkaava. Muutosten nähtiin seuranneen suoraan maalaisaatelin kehnosta tavasta kohdella paikallista väestöä. Jälleen suora rinnastus Suomen tilanteeseen tehtiin vetoamalla heti rinnastuksena saksalaisten valituksille ruotsinkielisten rooliin suomessa lainaamalla nimeämätöntä ruotsalaista polytekniikan opiskelijaa. Häntä lainattiin korostaen, kuinka väärässä ja rasistisilla ennakkoluuloilla varustettu hän oli, vihjaten myös saksalaisten olevan yhtä harhoissaan Baltian suhteen.

3.2 Sensuuri Viron kuvernementissä

Vuoden 1888 lopulla ja seuraavan vuoden puolella nousivat toistuvaksi puheenaiheeksi sensuuri ja siitä seuranneet toimenpiteet paikallisille lehdille ja niiden vapaudelle kirjoittaa aiheista. Marraskuussa 1888 *Uusi Suometar* raportoi, että

”Wironkielinen sanomalehti „Wirulane” on hallituksen käskystä lakkautettu ja sen toimittaja hr Järw on hallinnollista tietä karkoitettu Tallinnasta.”³⁶

On selvää, että sensuuritoimista siis uskallettiin kirjoittaa, vaikka *Uusi Suometar* myöhemmin valitsikin myöntöväisyysslinjan Venäjän keskushallintoa kohtaan venäläistämistoimien kohdistuessa Suomeen.

Kenties suorimmassa kannanotossa sensuuritoimia vastaan todettiin vuoden 1889 elokuussa seuraavaa:

---

³⁵ *Uusi Suometar* 22.11.1887 no 271

³⁶ *Uusi Suometar* 20.11.1888 no 272

”Ankara komento. Wirossa wallitsewaa painokuria on aiwan mahdoton käsittää. Tyyni elämän kertomus Julius Krohn wainajasta ei saanut tulla julki eräässä lehdessä, ikäänkuin olisi ollut puhe waarallisesta henkilöstä...”³⁷

Professori Julius Krohn, keskeisiä suomen kielen aseman edistäjiä ja utelias vironmatkaaja, oli kuollut veneilyonnettomuudessa, ja kirjoittajan tulkinnan mukaan tästä ei saanut kirjoittaa muistelumielessä ”tyyntä elämän kertomusta”. Olisiko alkuperäisessä kirjoituksessa ollut poliittista kannanottoa?

Edellistä läheisesti muistuttavassa, havaintomaisessa mutta kantaaottavassa lyhytuutisessa *Uusi Suometar* kertoi vuoden 1889 lokakuussa, että

”Hra M. Eisen, joka kääntää Kalewalaa Wiron kielelle, on tähän saakka kääntänyt noin 40 lukua. Siihen nähden että sensuuriolot Wirossa tätä nykyä owat hywin kireät, pelkää hra E. ettei käännös saa painolupaa. 3–4 lukua on tähän saakka painettu sanomalehdissä.”³⁸

Sensuurioloja kommentoitiin ”hyvin kireiksi”, ja ilmeisesti Kalevalan kääntäjä Eisen oli ottanut toimitukseen yhteyttä peläten, ettei käännöstyötä saa jatkaa. Selvästikin *Uuden Suomettarenkin* varovaisesta linjasta huolimatta oli sen toimituksessa kummasteltu hyvin tiukkaa sensuurin linjaa. Kaunokirjallisia tuotteita uumoiltiin estettävän kääntämistä, sillä sensuuri oli niin tiukka.

Saman vuoden lopulla tilanne äityi niin pahaksi, että luvat uusille virolaisille sanomalehdille ilmeisesti evättiin kategorisesti:

”Ei wironkielisiä sanomalehtiä enää. Kirjeenvaihtajamme Wirossa kertoo, ettei uusille wironkielisille sanomalehdille anneta lupaa Wenäjän painohallituksen puolelta.”³⁹

Sävy oli yllättävän neutraali ja uutinen yllättävän lyhyt kirjeenvaihtajan reportaasiksi. Olisiko uutinen alun perin ollut laajempi, mutta sensorin kynästä tullut este kirjoittaa

---

³⁷ *Uusi Suometar* 21.08.1889 no 193

³⁸ *Uusi Suometar* 19.10.1889 no 244

³⁹ *Uusi Suometar* 01.12.1889 no 281

aiheesta laajemmin? Joka tapauksessa tämä tuntui huipentavan sensuuritilanteen tiukkenemisen kaikista äärimmilleen.

3.3 Uskonkysymykset *Uuden Suomettaren* katseen alla

Eräs jaettu tekijä vironkilisen väestön valtaosan ja *Uuden Suomettaren* kirjoittajien välillä oli luterilainen kirkko. Tämän asema suuriruhtinaskunnassa oli vakaa, mutta Virossa oli jo jaettu kannusteita mm. ilmaisen maan muodossa ortodoksiseen kirkkoon käännyttäville. Kirkollisiin asioihin ja asetelmiin kuuluvat muutokset puhututtivat *Uudessa Suomettaressakin* ahkerasti, mm. kääntyneiden määrää seuraamalla. Eräessä lyhyessä uutisessa vuoden 1886 elokuulta mainittiin:

”Itämeren maakunnissa kreikan-usko voittaa yhä suurempaa alaa. Wirolaiset lehdet kertovat että äskettäin Maria Magdalenan seurakunnassa Wiron läänissä kokonainen volosti⁴⁰ on pyytänyt päästä sanottuun uskoon.”⁴¹

Uutisessa todettiin, että kokonainen volosti, eli usean kylän yhteenliittymä hallinnollisena tasona, oli yhdessä pyytänyt saada kääntyä ortodoksiseen uskoon. Uutinen oli melko neutraali omillaan, mutta luettuna muiden *Uuden Suomettaren* uskonkysymyksiin kantaa ottaneiden tekstien kontekstissa, oli sävy kyseisiä kehityskulkuja seurattaessa ilmeisen huolestunut.

Vaikka maantieteellisesti Kronstadt sijaitsee Pietarin edustalla, ja siten on varsinaista Venäjää, siellä oli 1800-luvun lopulla aktiivinen virolais-suomalainen seurakunta. Kyseiseen seurakuntaan oli kuulunut myös aiemmin mainittu runoilija Lydia Koidula, sillä hänen miehensä oli sotaväen lääkärinä paikallisessa seurakunnassa. Lydia oli kuitenkin kuollut Kronstadtissa jo puoli vuotta aiemmin, elokuussa 1886.⁴²

---

⁴⁰ *Volosti* on venäläinen historiallinen ja hallinnollinen käsite, jolla on eri aikoina eri merkityksiä. 1800-luvun lopulla *volosti* käsitti useita kyläkuntia ja toisinaan myös useita seurakuntia.

⁴¹ *Uusi Suometar* 08.08.1886 no 181

⁴² *Uusi Suometar* 29.08.1886 no 199

Seurakunnalla oli hankaluuksia pappinsa kanssa, kuten *Uusi Suometar* vuonna 1887 kuvasi:

”Menneellä viikolla, näet, käsiteltiin Kronstadtin piirioikeudessa asia, koskewa kolmen wirolaisen naisen hyökkäystä kirkossa sikäläisen suomalais-wirolais-ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherraa, Strengiä vastaan. Mainittu pappi oli eräänä sunnuntaina, jo vuosi takaperin, tullut kirkkoon pitämään wirolaista jumalanpalwelusta ja päästämään rippilapsia ripille, waan silloin hyökkäsi kolme naista hänen kimppuunsa, tarttuiwat hänen partaansa, riistiwät ristin hänen kaulastansa, heittiwät hänen maahan ja repiwät kaawun hänen yltään. Pastori Streng alkoi huutaa apua, waan kirkossa ei ollut kuin hänen wihollisiansa; hänen sormensa raawittiin werille, hiustupsuja rewittiin hänen päästensä ja töin tuskin pääsi hän kotiinsa. Tämän jälkeen oli jumalanpalwelus keskeytetty. Syy tällaiseen raakaan menettelyyn kirkkoherra Strengiä kohtaan näkyy olleen, niinkuin asiasta kaypi ilmi, Kronstadtin Wirolaisten yleinen tyytymättömyys häneen. Jo monen vuoden kuluessa owat he walittaneet ylikonsistoriumille, ett'ei pastori Streng kelwannut täyttämään paikkaansa wirolaisena pappina siitä syystä ensiksikin, ett'ei hän taitanut Wiron kieltä. Waan walituksia ei otettu korwiin ja pappi pysyi paikallaan. Sitä paitse sanotaan hänen kieltäytyneen kaikellisista papillisista toimista, niinkuin lapsia ristimästä, kuolleita hautaamasta ja sairaita ripittämästä sekä ottaneen liika suuria maksuja, jos hän kerran oli suostunut mainittuihin toimituksiin. Koska Wirolaisissa on viimeisinä aikoina herännyt halu kääntyä Wenäjän uskoon, niin mainitaan pastori Strengin tahtoneen tätä kaikella tawoin estää ja se on tietysti Wirolaisten puolelta pidetty sortona ja synnyttänyt lisää wihaa heidän pappiansa vastaan.”⁴³

Tapaus kuulostaa erikoiselta kuriositeetilta nykypäivän näkökulmasta, mutta taustalla oli mahdollisesti yhteyksiä laajempaan ilmiöön. *Uuden Suomettaren* tulkinnan mukaan pappia pahoinpideltiin, toisaalta siksi, ettei hän hoitanut tehtäviään, eikä osannut viroa, mutta myös siksi, että hän kaikin keinoin pyrki estämään seurakuntansa jäseniä kääntymästä

---

⁴³ *Uusi Suometar* 20.02.1887 no 42

ortodoksikirkkoon. Ilmeisesti yksittäistapaus kaukana kotimaasta, Kronstadtissa, kuitenkin linkittyi laajempaan ilmiöön koto-Virossa. Erään selityksen halukkuudelle kääntyä ortodoksikirkkoon tarjosi Kalevipoegin kirjoittaja, Friedrich Reinhold Kreutzwald. Kirjeessään Yrjö-Sakari Yrjö-Koskiselle hän selitti pappissäädyn olevan pilalla siksi, että sitä laiskistivat perinteiset baltiansaksalaisten oikeudet ja asema, jonka kautta myös pappisvirat nähtiin läänityksenomaisina tiettyjen saksalaisperheiden oikeuksina, eivätkä he usein osanneet viron kieltä, tai hoitaneet tehtäviään tunnollisesti.⁴⁴

Ortodoksijumalanpalveluksien kuvauksissa oli silloin tällöin avoimen karnevalistisia, jopa rassistisia piirteitä, kuten tässä "Narwan lähellä" kirjatussa jumalanpalvelusreportaasissa vuoden 1887 elokuulta maalailtiin:

"Täällä näki niin monta Iwanaa ja Tatjanaa kuin Koipeliini unissaan perhosia. Kylän raitit oliwat tungokseen asti täynnä wäkeä ja tässä raittiseurassa minä tungeskelin kauan aikaa, tullakseni tuntemaan kylän sokkeloiset kujat ja tiet. Kirkonmenot eiwät olleet wielä alkaneet; pyhiinwaeltajat seisoiwat ryhmissä, haastellen keskenään tuommoisella perki wenäläisellä tawalla: molemmat kädet tekewät innokkaasti työtä kilpaa suun kanssa, josta tulla pulppuaa sanoja wirtanaan, ja sittenkään ei puhuteltawa malta odottaa loppuun, waan puhuu hänkin joukkoon, jos mahdollista, wielä nopeampaa ja tehden samoin liikkeitä... ..Ensimmäinen uskonnollinen meno, minkä näin, oli kun jumalankuwilla maalattuja laudanpaloja tai oikeammin sanoen laudanpaloille maalattuja jumalankuwia tuotiin kirkkoon pyhältä lähteeltä. Hurskaat toiwioretkeläiset kumartuiwat niin että kuwat kannettiin heidän ylitsensä jokaista kuwaa kannatettiin nimittäin molemmista syrjistä niin että kantajat muodostiwat kaksi riwiä, joiden wälissä wastaantulijat kumartaa könnöttiwät. Ei ollut yrittämistäkään kirkkoon ensimmältä kun owet awattiin jos ei siellä ketään tallattu kuoliaaksi, niin saa todella uskoa että Pyhän Paraskewan kuwa on ihmeitä tekewä, semmoinen oli ahdinko tyydyin waan olemaan kirkkotarhassa, jossa m. m. huomasi kolme nunnaa kerjäämässä ja keräämässä almuja johonkin kirkollisiin tarpeihin. Kun kirkosta pois tulewa

---

⁴⁴ Zetterberg 2015, 225

wirta rupesi näyttämään hyvästi suuremmalta kuin sinne menewä, liityin minä sisälle menewään ja olin kirkossa hetken aikaa, hengittämässä sitä n. k. ilmaa, jota lukemattomain wahakynntiläin palaminen, pyhä sawu, ihmisten hengitys ja wenäläisen-haju muodostiwat, mutta pian minä sain siitä kylläkseni ja niin tuhatta kyytiä ulos, wapaasen, edes hiukan wiileämpään ulko-ilmaan.”⁴⁵

Tekstin sävy on ylipäättään irrotteleva. Paikalliset ovat ”Iivanoita ja Tatjaanoja” korostaen heidän venäläisyyttään. Myös kuvauksessa heidän tapaansa viestiä nähdään jollain tavalla venäläisenä ja nimenomaan venäläisenä erotuksena suomalaisesta tavasta. Puheliaisuus saa tässä erottelussa päähuomion. Uskontoteemaa lähestyttäessä sävy ei vakavoidu. Ikonit ovat ”jumalankuwilla maalattuja laudanpaloja” tai ”laudanpaloille maalattuja jumalankuwia” pyhien kuvien sijaan. Kirjeenvaihtajan on muka poistuttava ulos muiden mainintojen ohella ”wenäläisen-hajun” johdosta. Ilmauksessa venäläisyydellä on jokin oma hajunsa, joka on erillinen kaikesta muusta, jota kirkossa koetaan. Sävy on rasistinen. Sävystä ja sanavalinnoista voi lukea ei vain kummastelua, vaan ilmaisujen rikkaus vie karnivalistiseen, parodiamaiseen tunnelmaan. Aistihavaintojen värikyys ”niin kutsuttua ilmaa” haistellessa pyrkii herättämään lukijassakin hengenahdistusta. Ylipäättään sävy on, että ortodoksisuudessa on jotain kummallista, muukalaista ja pahanhajuista.

Samassa matkakuvauksessa myöhemmin otettiin kantaa väitteeseen, että kiertävä kirkollinen hahmo sai osakseen kunnioitusta myös paikallisilta evankelis-luterilaisilta.

”...missä waan sangen pyhä arhhieri tarkastusmatkallaan kulki, niin koko wäestö, luterilaiset ja oikeauskoiset, riensiwät vastaan-ottamaan hänen siunaustaan. Tämä on tietysti tawallista panslawistisen sanomalehdistön walehtelemista ja chauwinismia eikä ansaitse mitään wastustamista. Tuon omituisen käännytysshalun antaa wenäläisille se seikka, että „oikeauskoinen” kirkko on Wenäjän yksinomainen, kansallinen uskonnonmuoto; ne, jotka tähän uskoon owat kääntyneet, wenäläistywät hywin helposti.”⁴⁶

---

⁴⁵ *Uusi Suometar* 11.08.1887 no 183

⁴⁶ *Uusi Suometar* 11.08.1887 no 183

Matkakuvauksen mahdollisuus revittelyyn oli jälleen vahvassa käytössä. Kirjoittaja syytti suoraan panslavistiseksi tulkitsemaansa lehdistöä suoranaisestä valehtelusta siitä, että myös evankelis-luterilaiset kunnioittaisivat vierailulla olevaa arhhieiteita.⁴⁷ Sitten käännettiin katse haluun kääntää kansaa ortodoksiseksi, sillä sen jälkeen käännytyksen kohteet ”venäläistyvät hyvin helposti”.

Eräs mahdollisuus kannanottoon avautui muotoilemalla, että teksti, joka julkaistiin, oli kirjoitettu toimitukselle yksityisessä kirjeessä. Oliko kyseessä virolainen kontakti, vai peräti nimettömänä aiheen arkaluontoisuuden vuoksi pysyttelevä kirjeenvaihtaja? Vuoden 1888 maaliskuussa kirjoitettiin tässä muodossa seuraavaa:

”Wirosta kirjoitetaan U. S:lle yksityisessä kirjeessä: Meillä täällä Wirossa on sangen ahtaat päivät käsissä. 57 pappia on haastettuna oikeuteen kuulusteltawiksi wenäjänuskoisten kastamisesta, vaikka eiwät ole tehneet mitään wastoin asetuksia. Sanomalehtien tarkastaminen on niin ankara, että esimerkiksi on kielletty puhumasta Wirolaisten sänmaasta ja kansallista mieltä herättämästä. Kaikella wäellä ja woimalla koetaan wenäläistyttää ja Wenäjän usoon houkutella. Mikä kaikesta tästä lopulta tulleeekin, tietää Jumala yksin. Mutta hywin surulliselta näyttää Wiroaisten tulevaisuus.”⁴⁸

Vähintään lehti antoi hyvin kantaaottavalle tekstille alustan. ”Väellä ja woimalla venäläistetään ja venäjän uskoon houkutellaan.” Kirjoittaja protestoi tapahtunutta ja korosti, kuinka laitton tapauksessa oleva oikeustoimi mielestään on. Myös ylipäättään virolaisten tulevaisuus maalattiin surulliseksi. Sensuurin valossa ei varmaankaan olisi uskallettu tällaista julkaista lehden omalla äänellä, mutta vain anonyymien kirjeiden kautta mahdollistui vahvempi kannanotto.

Viron luterilaisen kirkon asemaan oltiin myös harkitsemassa muutoksia vuonna 1889. *Uusi Suometar* raportoi tästä lyhyen uutisen verran:

”Lutherilaisten pappein palkka-asiat Itämeren maakunnissa owat olleet Wiron, Liiwin ja Kuurinmaan kuwernörien kokouksessa käsiteltäwinä sekä

---

⁴⁷ Luultavasti suora laina ortodoksisen kirkon johtohenkilön virasta.

⁴⁸ *Uusi Suometar* 02.03.1888 no 52

heidän ehdotuksensa uudesta järjestelmästä sisäasiain ministerin tarkasteltavana, ja nyt on asia lopullisesti tarkastettavaksi lähetetty hengellisen hallinnon eriuskolais-osastoon. Ehdotuksen pää-pontena on, että lutherilaiset papit saisiwat palkkansa wapaehtoisina lahjoina, eikä pakollisina maksuina, kuten tähän asti, sillä pakollisia maksuja woi olla ainoastaan waltiokirkolle eikä wieras-uskoisille.”⁴⁹

Neutraalihko sävy ei paljastanut kovin paljon kirjoittajan asenteista. Periaatteessa ennakkotapauksena tämä olisi saattanut aiheuttaa hankaluuksia Suomenkin Evankelis-Luterilaiselle kirkolle, mutta kenties Baltia koettiin sen verran erillisenä, ettei aiheesta nähty tarpeelliseksi laajempia kannanottoja kirjoittaa.

3.4 *Postimees* kommentoimassa helmikuun manifestin vaiheita

Helmikuun manifestin käsittelyn etenemistä ja siihen kohdistuneen protestin eri vaiheita kuvattiin *Postimees*-lehdessä hyvin aktiivisesti. Lähes kaikista keskeisistä vaiheista voitiin sensuurista huolimatta kirjoittaa, joskin lähes kauttaaltaan neutraalin toteavaan sävyyn. Tiukkenevaa sensuuritilannetta ja siitä seuranneita sanktioita eri lehdille avattiin myös melko suoraan, tosin kommentoimatta olivatko seuraamukset toivottavia vai ei.

Eri lainvalmistelun vaiheet puhututtivat käänne kerrallaan. Maaliskuussa 1899 lehti kirjoitti:

”Ensimmäinen asetus uudesta hallitusmuodosta on lähetetty senaattiin täytäntöönpanoa varten. Laissa on määrätty tapa ja menettely, joka tulee ottaa huomioon Wenäjän-kouluja perustettaessa ja valvottaessa Suomeen. Yksikään Suomen viranomainen ei ole ollut mukana lain valmistelussa.”^{50 51}

---

⁴⁹ *Uusi Suometar* 18.08.1889 no 191

⁵⁰ *Postimees* 01.03.1899 no 49

⁵¹ Esimene seadlus uue walitsusewiisi järele on senatile toimepandawaks saadetud. Seadluses ou wiis ja kord määratud, mida Wene koolide asutamise ja ülewalpidamise juures Soomes peab tähele pandama. Seadluse walmistamises ei ole üksigi Soome ametnik kaasa mõjunud.

Vaikka sävy oli neutraali, valittiin ainoaksi lisätiedoksi se, etteivät suomalaiset viranomaiset olleet mukana lainvalmistelussa. Tässä korostettiin sitä, että asetuksen sisältö ja tavoite tulivat keskusvallalta. Maininta vihjasi, että kehityskulku ei ollut hyvä.

Siinä vaiheessa, kun virallista virkatietä viety kansan vetoisuus saapui Pietariin touko-kesäkuun vaihteessa 1899, seurattiin sen kulkua lyhyin uutisin vaihe vaiheelta:

”Ehdotus Hänen Majesteettinsa Suomen asioiden keisarille esitellään tänään, tiistaina tai huomenna. Suomen lehdissä ilmestyy lukijoiden lähettämiä kirjeitä, joissa pyydetään näinä päivinä rukoilemaan Jumalaa.”^{52 53}

Osana lyhyttä uutista katsottiin tarpeelliseksi kuitenkin raportoida, että lukijat Suomessa pyysivät rukoilemaan, ja kuten kontekstista oli luettavissa, rukoilemaan nimenomaan vetoisuuden läpimenon puolesta. Papereiden käsittelyn etenemistä seurattiin melkein päivittäin:

”Suomen asioiden ehdotus Keisarin Majesteetille saapui ”Wiip. San.” Mukana odottamaan kuulemista tiistaina Pietarhovissa. Suomalaisten suuri pyyntö ei ollut kirjallisten ehdotusten joukossa. Viralliset paperit saapuvat Pietariin lauantaina. ”Swetin” kulmassa on ilmoitus, että ” sanomalehden kesäkuun numerossa julkaistaan kuuluisan isänmaallisen ja toimittajan P.H. Messaroshin kirjoittama huomion arvoinen tarina ”Tuhotut pesät”. Vielä teoksessa nuori toimittaja kuvailee tapauksiaan petollisten Wärwien kanssa. Ja separatistisuomalaiset; kuinka he ahdistelivat häntä helvetin vihalla, pakottivat hänet vaihtamaan asuntoa 22 kertaa ja lopulta tekivät Messaroshin mahdottomaksi asua heidän ”maassaan”, koska lain alaisen salaisen sopimuksen kautta herra Messaroshi oli melkoinen. Maassa ei voi ostaa korppujauhoja tai silkkiä tai sipulia. Tarinan loppuun on lisätty jakeita, jotka

---

⁵² *Postimees* 01.06.1899 no 117

⁵³ ” Soome asjade Keisri Majesteedile ettepanek sündida täna, teisipäewal, wõi homme. Soomemaa lehtedes ilmub lugejate poolt saadetud kirjusid, et rahwas neil päewadel Jumalat paluks.”

hänen serkkunsa kirjoittivat pois matkustaneen kärsivän toimittajan käskystä, joka suojeli häntä korkealla hengellä ja kätki häntä suomalaisten vihalta."^{54 55}

Postimeehessa oltiin ilmeisesti huolissaan, maalattiinko suomalaisista hankalaa kuvaa samaan aikaan, kun käsittely eteni. Kirjoitus, jossa venäläinen toimittaja oli kritisoinut saamaansa kohtelua Suomessa, sai keskeisen huomion käsittelyn ohessa. Teemojen nähtiin olevan siis yhteydessä keskenään. Vaakalaudalla oli Suomen nähty kuuliaisuus ja kapinallisuus, ja tämä kaikki saattoi vaikuttaa vetoomuksen läpimenoon tai hylkäykseen.

Samojen viikkojen aikana, kun virallista tietä kulkenut vetoomus eteni kohti keisarin kansliaa, kommentoitiin Suomen sääolojen kehitystä kyseisenä vuonna. Toki kyseessä saattoi olla nälkävuosien jäljiltä aitoa pelkoa sadon tuhoutumisesta, mutta kommentissa voisi olla nähtävissä myös peiteltyä poliittista kommentointia. Tässä ote kesäkuun toiselta päivältä 1899:

“Saamme myös paljon valituksia kylmästä säästä, mutta se ei ole mitään verrattuna siihen, mitä joudumme kärsimään Suomessa. Vielä nytkin Helsingissä puut ovat pystyssä eikä ruoho oikein voi kasvaa, mutta pohjoisessa tilanne on vielä huonompi. Paikoin on satanut lunta vasta äskettäin, jää liikkuu edelleen joella. Mitä siitä nyt tulee? Myöhemminkin lämpö voi vielä auttaa paljon, mutta on erittäin pelättävää, että syksyn pakkaset tulevat ennen kuin talvi ehtii valmistautua. Suomalaiset odottavat tulevaisuutta suurella huolella: he pelkäävät kovasti, ettei sato jää tulematta. Surua ja epäilystä, iskuja joka puolelta. Huolestuttavaa on myös se, että jokien varrella sijaitsevat laajat maat ovat veden alla. Mutta Suomen sydämelliset

---

⁵⁴ *Postimees* 03.06.1899 no 119

⁵⁵ "Soome asjade ettepanek Keisri Majesteedile sündinud „Wiip. San." kuulmist mõõda teisiapäewal Peterhowis. Soomlaste suurt palwekirja ei olnud mitte kirjalikkude ettepanekute seas. Sellesse puutuwad ametlikud paberid jõuda wast laupäewal Peterburisse. „Sweti" jutunurgas on teade, et „lehe juunikuu jutulisas kuulsa isamaasõbra ja ajakirjaniku P. H. Messaroshi kirjutatud tähelepanemise wääriline jutustus „Häwitatud pesad" ilmuma hakkab. Alles töös kirjeldab wana ajakirjanik oma juhtumisi äraandliste ja lahkupüüdwide soomlaste seas elawate ja selgete Wärwidega; kuid need teda põrgulise wihaga taga kiusasiwad, 22 korda korterit wahetama sundisiwad ja wiimaks hr Messarvjhile nende „riigis" elamise päris wõimatuks tegiwad, sest seadusewastalise salaliku lepingu läbi oli hr Messaroshil päris wõimata leiwarasukestgi wõi silku ehk sibulat osta saada. Jutu lõuple on mõned salmikud liidetud, mis ärareisiwa kannataja ajakirjaniku anuks tema suguwennad on loonud, kes teda kõrgemeeliseltseltsi kaitsesiwad ja soomlaste wiha eest warjasiwad."

pojat eivät anna periksi sen takia, he työskentelevät lujasti kuin vanha Saarijärven Paawo, tuplasti kovaa, kun ongelmia tulee.”^{56 57}

”Surua ja epäilystä, iskuja joka puolelta”, olivatko muut iskut poliittisia? Oliko sadon tulemattomuudessa uumoiluja samoina päivinä jännitetystä vetoomuksen läpimenosta keisarin kansliassa? Uutisen lopussa viitattiin Saarijärven Paavoon ja povattiin, että suomalaiset ”työskentelevät... ..tuplasti kovaa, kun ongelmia tulee”. Ja ongelmia oli tulossa. Hieman yli viikkoa myöhemmin, 12. kesäkuuta 1899 kirjoitettiin, että vetoomusta ei hyväksytty, tai virallisessa termistössä edes otettu vastaan.

”Suomen kansan suuri rukous on ”U. Suom.” mukaan 5. skp. toimitettu Keisarin Majesteetille. Keisarin Majesteetti on kirjoittanut siihen omalla kädellensä, että tätä kirjettä ei huomata, koska siinä vaaditaan käskykirjeen muuttamista, mikä täyttää keisarin lain koko valtakunnassa, eikä yhden paikan lakeja.”^{58 59}

Vetoomukseen viitattiin ”Suomen kansan suurena rukouksena”, joka ei ole kovin neutraali termi. Kyseiseen uutiseen viitattiin *Uuden Suomettaren* kautta tulleen, eli kyseistä lehteä seurattiin *Postimeehessä* ainakin ajankohtaisuutisten osalta.

---

⁵⁶ *Postimees* 02.06.1899 no 118

⁵⁷ ”Külma kewade üle kurdetakse meilgi palju, ometi pole see midagi selle wastu, mis Soomes kannatada on. Praegugi weel seijawad isegi Helsingis puud raagus ja rohi ei taba õieti kaswama minna, põhjapool on aga lood weel pahemad. Kohati on hiljuti alles lund sadanud, jürwedel liigub weel jääd. Mis suwi sellest nüüd saab? Kuni ka hiljem soojus weel palju järele wõib aidata, sus on ometi wäga karta, et sügisene külm enne kaela tuleb, kui wili walmis saada suudab. Suure murega waatawad soomlased tulewilusse: wäga kardetakse, er wilja ikaldus täuawu tulemata ei jää. Kurbtus ja kahtlus wahib igalt poolr. Muret tõstab weel see, et jõgede ääres laialised maad meelgi suure wee all seijawad mine tee säääl siis küli? Aga ega Soome südid pojad weel sellepärast meelt ära heida, waid töötawad nagu muistne Saarijärwe Paawo, häda tulles kahekordselt.”

⁵⁸ *Postimees* 12.06.1899 no 125

⁵⁹ ”Soome rahwa suur palwetiri on „U. Suom.” teatel 5. skp. Keisri Majesteedi ette pandud. Keisri Majesteet on Oma käega selle pääle kirjutanud, et seda kirja tähele ei panda, sest säääl palutawat käsukirja muutmist, mis riigi seaduse ja mitte ühe paiga seadluste kohta täib.”

3.5 Protestit *Postimeehen* silmin

Postimees seurasi aktiivisesti myös protesteja, joita manifestia kohtaan esiintyi. Tässä on lainaus protestin muodon ottaneesta juhlinnasta Aleksanteri II:n muistopäivänä maaliskuussa, vuonna 1889:

Kello kolmelta pilarin ympärille kerääntyi useiden tuhansien ihmisten joukko, jotka lauloivat yhteen ääneen "Jumala omi linnamme" ja "Maamme", minkä jälkeen kuului Aleksanteri II:n muistohuutoja. Kaupat suljettiin keskipäivällä, ja koko päivän väkijoukkoja vaelsi ympäriinsä ihailien seppelien kauneutta ja lukemassa niihin liitettyjä säkeitä. "Vapauttavan" keisarin muistoksi järjestettiin useissa paikoissa surujuhla. Kööpenhaminan naisten liitto on lähettänyt hallituksen kautta suomalaisille sanomalehdille kirjeen "Veljille ja sisarille Suomessa", mutta sanomalehdet eivät ole katsoneet mahdolliseksi julkaista sitä.^{60 61}

Tekstissä sanottiin taidokkaasti paljon sanomalla vähän. Vain positiivisia adjektiiveja käytettiin kansan juhlinnasta ja valiteltiin sitä, kuinka Kööpenhaminan naisten liiton kannanottoa Suomen itsehallinnon säilyttämisen puolesta ei voitu julkaista.

Keskeinen suomalaisten protestin muoto oli laatia vetoamus keisarille, jota valtuuskunta lähti viemään joukolla Pietariin. *Postimees* seurasi valtuuskunnan kokoonpanoa ja vaiheita tarkasti. Ote maaliskuun kahdeksannelta päivältä 1899:

"Suomalaisten yhteisöjen edustajat saapuivat "St. Pet. Heroldin" mukana torstaina 4. (16.) maaliskuuta Pietariin. Kaikista suomalaisyhteisöistä saapuu suuri joukko kansanedustajia kahdella aamujunalla. Deputaation saapumisen

---

⁶⁰ *Postimees* 03.03.1899 no 51

⁶¹ "Kell 3 ajal kogunes samba ümber mitme tuhandeline inimeste hulk, kes ühehääleliselt laulsiwad „Meil tuleb abi Jumalast" ja „Mamme", mille järele Aleksander II. mälestusele waimustatud elagu hüüded kõlasiwad. Kauplused oliwad keskpäewal kinni ja päewa läbi käisiwad inimeste hulgad pärgade ilu imestamas ja nende külge liidetud salmisid lugemas. Mitmes paigas maal oli leinapidu peetud „wabastaja" keisri mälestusele. Kopenhageni naeste edenemise ühisus on Daam walitsuse läbi Soome ajalehtedele kirjutuse saatnud, nimega „Wendadele ja õdedele Soomes", mida aga ajalehed awaldamiseks mitte wõimalikuks ei ole pidanud."

tarkoituksena on esittää vetoamus Keisarin Majesteeteille. Vetoamus on sisällöltään sama kuin ylimääräisen maapäivän ja senaatin pyyntö aiemmin. Edustajia on 400 talonpoikaa ja yli 150 korkea-arvoisia. Heidän joukossaan on seurakunnan opettajia, maanomistajia, maanomistajia, kauppiaita ja kaupunkilaisia. Jokaisella Suomen yhteisöllä on oma edustajansa. Joitakin paikkakuntia edustaa seurakunnan opettaja, toisia suurempi maanomistaja tai arvokkaampi talonpoika.”^{62 63}

Edustajiston kokoonpanoa kuvatessaan lehti pääsi hyvin tarkalle tasolle eikä säästellyt jäsenien taustoja avatessaan sanoja. Muodostui kuva koko kansaa ja sen tahtoa edustaneesta seurueesta, jonka täten voitiin nähdä edustavan kansan ”todellista tahtoa” vallanpitäjien ja uuden manifestin suunnan sijaan.

Myös valtuuskunnan paluu raportoitiin erikseen pari päivää myöhemmin:

“Keisarille vetoamuksen toimittaneet suomalaisyhteisöjen edustajat eivät jääneet odottelemaan Pietarissa, vaan palasivat Helsinkiin, jossa pidettiin kahden päivän kokous ja lopulta päätettiin seurata keisarin ohjaamaa tietä. Vetoamus jätettiin toimitettavaksi Keisarilliselle Majesteetille, minkä jälkeen kaikki palasivat kotiin. Suomalaiset sanomalehdet ylistävät suuresti Wenäjän virkamiesten ystävällisyyttä, jota heille osoitettiin kaikkialla.”^{64 65}

Maininta suomalaisista sanomalehdissä ylistämässä virkamiesten ystävällisyyttä on jälleen mielenkiintoinen poiminta lyhyestä uutisesta. Tämä koettiin maininnanarvoisena lisätietona tilanteessa, vihjaten, ettei sitä ollut itsestään selvästi odotettavissa.

---

⁶² *Postimees* 08.03.1899 no 55

⁶³ “Soome kogukondade saadikud jõudsiwad „St. Pet. Heroldi“ teatel neljapäewal 4. (16) märtsil Peterburisse. Saadikud tuliwad suurel hulgal kahe hommikuse rongiga kõigist Soome kogukondadest. Saadikute tuleku eesmärk on Keisri Majesteetid Soome asjus palwekirja ette panna, miF sisu poolest samasugune on kui erakorralise maapäewa ja senati waremalt antud palwe. Saadikuid on 400 talupoegade ja üle 150 kõrgema seisuse poolt. Wiimaste seas on koguduste õpetajaid, mõismktüsid, maaomanikkusid, kaupmehi, linnade kodanikkusid. Igal Soome kogukonnal on oma saadik. Mõned wallad walisiwad saadikuks koguduse õpetaja, teised suurema maaomaniku ehk mõne suurema auuwäärilise talupoja.”

⁶⁴ *Postimees* 11.03.1899 no 57

⁶⁵ “Soome kogukondade saadikud, kes keisrile palwekirja wiima lüksiwad, ei ole mitte Peterburisse ootama jäänud, waid sõitsiwad Helsingisse tagasi, kus kahel päewal koosolekut peeti ja lõpuks otsuseks tehti, palwekirja pärale toimetamiseks Keisri Majesteedi poolt juhutatud teed käia, mille järele kõik koju tagasi läksiwad. Soome lehed kiidawad wäga Wene ametnikkude lahkust, mis neile igal pool awaldatud.”

Maaliskuun 20. päivä 1899 *Postimeehessä* uutisoitiin kireään sävyyn, että Itä-Suomessa oli tekeillä karjalaisen ortodoksiväestön keskuudessa vetoamus manifestin puolesta:

“Muolaan kylän asukkaat Itä-Suomesta ovat lähettäneet kenraalikuvernöörille kiitoskirjeen, jossa he toteavat olevansa täysin tyytyväisiä hallituksen toimintaan. Kenraalikuvernööri on luvannut lähettää kirjeen keisarille. Sen on allekirjoittanut hieman yli 500 nimeä.”^{66 67}

Kirje, joka on jäänyt alaviitteeksi osana manifestin etenemistä, tuotiin käsittelyn keskiöön *Postimeehessä*. Maaliskuun lopulla 1899 kuitenkin paljastui, että:

“Itä-Suomen Muolaan kylästä lähetetyssä vetoamuksessa, jonka tarkoituksena oli heikentää suomalaisten suuren vetoamuksen vaikutusta, ei ollut paikallisten sanomalehtien mukaan 500 allekirjoitusta, vaan vain 7 allekirjoitusta.”^{68 69}

Jälleen vain kontekstista voidaan päätellä, mitä asiasta ajateltiin. Pinnalta päin sävy oli neutraali, mutta tarkoitus oli valaista tätä uhaksi koettua vastatoimea valossa, jossa se ei näyttäytynyt hyvänä. *Postimeehessä* seurattiin selvästi huolestuneena sitä, että jonkinlaista yritystä esittää suomalaisten myös kannattavan manifestia, olisi liikkeellä. Liekö liikkeellä ollut huhuja, vai oliko savun takana myös tulta? Vaasan seudulta raportoitiin maaliskuun viimeisenä päivänä, että:

“Joissain paikoissa Suomessa on vaeltajia, jotka houkuttelevat koululaisia ja tyhjämpiä allekirjoittamaan jonkinlaisen vetoamuksen pientä korvausta vastaan.”^{70 71}

---

⁶⁶ *Postimees* 20.03.1899 no 65

⁶⁷ “Tänukirja olla Ida-Soomest Muola küla elanikud kindralkubernerile saatnud, milles nad ennast walitsuse toimetustega täiesti rahul olema tuunistawad. Kindralkuberner lubanud kirja keisrile saata. Selle all oumd pisut üle 500 nime.”

⁶⁸ *Postimees* 26.03.1899 no 70

⁶⁹ “Wiiburist. Ida-Sooime Muola külast saadetud palwetirjak, mille eesmärk olnud soomlaste suure palwekirja mõju nõrgendamine, ei olnud, nagu kohatised elanikud nüüd ajalehtedes teatawad, mitte 500, waid ainult 7 allkirja.”

⁷⁰ *Postimees* 31.03.1899 no 74

⁷¹ “Mõnes paigas Soomemaal olla hulkujaid, kes koolilapsi ja rumalamaid inimesi wähesse maksu eest mingisuguse palwekirjale allakirjutama meelitawad.”

Selvästikin huolet julkisuudessa käytävästä taistelusta, siitä, oliko uudistus suomalaisille mieleen, vai vastustettiinko sitä oli keskeistä tietoa. Tavallaan samalla ratkaistiin, oliko Suomi kapinallinen maakunta, vai lojaaleja alamaisia. Postimeehen käsitellessä uutisia helmikuun manifestin läpimenon suhteen Suomen suuriruhtinaskunnassa käsittelyn ajankohtana tämä sai huomattavan huomion.

3.6 *Postimees* kommentoimassa sensuuria

Heti vuoden 1899 tammikuussa kenraalikuvernööri Bobrikov perusti komitean valvomaan sanomalehtiä helmikuun manifestin edistämistä varten. *Postimees* tarttui tähän välittömästi uumoillen tulevaa.

Helsingistä. Uusi julkaisukomitea on perustettu kenraalikuvernöörin pyynnöstä. Siitä annettujen lakien mukaan komitean tulee avustaa kenraalikuvernööriä maan sanomalehtien suhteen. Toimikunnan jäsenten on kiinnitettävä huomiota sanomalehtien ja ilmoitettava puheenjohtajalle, jos se sisältää lainvastaista. Toimikunnan päätöksestä ilmoitetaan kenraalikuvernöörille. Erityisen äänekkäästi vastustetaan niitä kirjoituksia, joissa herjataan korkeampaa voimaa, eli halveerataan Suomen ja Wenäjän oikeaa valtiota. "Päiwälehdellä" oli maanantaina sensuurin johdosta hankaluuksia. Lehti pääsi ilmestymään vasta, kun osa kirkoissa pidettävien sunnuntain jumalanpalvelusten kuvauksista jätettiin pois.^{72 73}

---

⁷² *Postimees* 18.02.1899 no 40

⁷³ Helsingist. Uus uõuuandja tseusuri- komitee on kindralkubernerile soowil asutatatud. Sellele kinnitatud seaduste järele peab komitee kindralkubernerile abiks olema maa ajalehti silmas pidamas. Komitee liikmed peawad ajalehta tähele panema ja esimehele teatama, kui nendes midagi seaduse wastalist on. Komitee otsus teatatakse kindralkubernerile. Iseäranis waljud oldakse nende kirjutuste wastu, kus kõrgemat wõimu laidetakse ehk Soome ja Wenemaa õiget seisukorda wõltsitakse. „Päiwälehti!" oli esmaspäewal tsensuritakistus. Leht pääsis wast siis ilmuma, kui osa kirikutes peetud wnmie pühapäewa jumalateenistuste kirjeldustest oli wälja jäetud.

Keskeiseksi luettelavaksi tarkkailun kohteeksi muotoutuivat lehdet, jotka sensuuritoimien takia valikoituivat suljettaviksi, edes määrääjoiksi. Maaliskuussa 1899 *Postimees* kirjoitti:

”Kenraalikuvernöörin määräyksestä ruotsinkieliset sanomalehdet "Nya Pressen" ja "Aftonposteu" on suljettu kuukauden ajan. Molemmat lehdet ovat Suomen tärkeimpiä ruotsalaisten ääniä.”^{74 75}

Toistuvasti aineistosta näkyi, ettei sensuuri estänyt kirjoittamista sensuuritoimista itsestään. Eräässä kiertokirjeestä kesäkuulla 1899 kommentoitiin näin:

”Korkein painoviranomainen on lähettänyt kaikille sensoreille kiertokirjeen, jossa heidät on määrätty seuraamaan sitä, jossa sanotaan, että otteita sanomalehdissä ilmestyneestä kirjasesta "Isänmaan puolesta" ei voida julkaista lehdissä, koska lauseita nykytilannetta pidettäisiin haitallisena. Suomen poliittisesta tilanteesta kertovat sanomalehdet myös kiellettyjä. Vältä loukkaavia lauseita.”^{76 77}

Aikakaudella oli yleistä julkaista kirjoja vähitellen sanomalehtijulkaisujen sivuilla. Tässä todettiin, ettei "Isänmaan puolesta" kirjaa saanut julkaista, mutta tämä ei estänyt lukijaa etsimästä kyseistä teosta. Sitten mainittiin suoraan, että painoviranomaisilta oli tullut käsky, ettei Suomen poliittista tilannetta saanut kommentoida "loukkaavilla lauseilla".

Sensuurin kommentointi oli toteavaa ja sitä tapahtui vain jokseenkin suppeasti. Vähemmän kommentoitiin sensuuritoimia, jotka kohdistuivat omaan toimintaan, enemmän, mutta yhä neutraalisti Suomessa näkyviä lehtien sulkemisia.

---

⁷⁴ *Postimees* 25.03.1899 no 69

⁷⁵ "Kindralkuberner i käsu pääle on rootsikeelsed ajalehed „Nya Pressen" kaheks ja „Aftonposteu" üheks kuuks kinni pandud. Mõlemad lehed on Soome rootslaste tähtsamad häälekandjad."

⁷⁶ *Postimees* 29.06.1899 no 138

⁷⁷ "Ülem Irükiwalitsus on kõikidele tsensoritele ringkirja saatnud, kus selle järele walwata kästakse, et ajalehed kewadel ilmunud raamatukesest „Isamaa eest" wäljawõtteid ajalehtedes ilmutada ei saaks, sest et jää! olewaid lauseid nüüdsete olude kohta hawawaks peetakse. Ka wäljamaa lehtedest on keelatud Soome politiliste olude kohta haawawaid lauseid wötta."

4 Päätäntö

Uudessa Suomettaressa puhututtivat aivan eri teemat verrattuna *Postimeehen*. Varsinainen koululaitoksen hallinnollinen ja kielipoliittinen uudistus Viron kuvernementissa sai vähäistä huomiota sanomalehden sivuilla. Esimerkiksi näiden uudistusten hallinnollista tasoa, käsittelyä, tai implementointia käytännön hallintoon kuvernementeissa ei käsitelty lainkaan. Kirjoitukset, jotka valittelevat viron tai lätin kielen asemaa Baltian kuvernementeissa, olivat jossain määrin osa samoja tapoja keskustella, joita oli käytetty jo ennen vuodesta 1887 alkanutta koululaitoksen uudistusta. Virolaisten omankielisen kulttuurin tilaa siis valiteltiin, mutta ajankohtaiset muutokset paikallishallinnossa, vaikkapa koululaitoksen venäläistämisen osalta, kiinnostivat vähemmän. Palstatilaa saivat pidemmän aikaa puheissa olleet, virolaisten saksalaisten ja saksan kielen ikeessä kokeneet historialliset vääryydet, vaikkapa matkakuvausten ja kaskujen tai historiallisten romaanien muodossa. Mielenkiintoisella tavalla laajaa huomiota saivat uskonkysymykset, etenkin luterilaisesta kirkkokunnasta kääntyminen ortodoksiuskoon, jota aikakaudella virolaisten keskuudessa tapahtui, ilmeisesti vain kannusteilla, ei pakottamalla. Kenties teemana uskonnon vaihtaminen tsaarinvenäjän viralliseen valtioonuskontoon nähtiin dramaattisempana ja vaarallisempana kehityskulkuna kuin kielipoliittiset muutokset.

Postimeehen tarkastelussa Suomen kehityskuluista oli paljon neutraalimpi sävy, mutta tarkastelu oli paljon aktiivisempaa. Kirjoittelun määrän valossa on selvää, että Suomen tilanne kiinnosti aktiivisesti. Hallinnollinen eteneminen helmikuun manifestin suhteen oli täsmällisten tiedotusten kohteena. Lehti siis seurasi käsittelyn etenemistä vaihe vaiheelta eri hallinnollisilla portailla. Kannanottoihin ei kuitenkaan uskaltauduttu samalla tavoin kuin *Uudessa Suomettaressa* kymmenen vuotta aiemmin. Suomalaisten protestimuotoja kuitenkin tarkasteltiin hyvin ihailevaan ja tunteikkaaseen sävyyn, yltyen kehumään suomalaisia Saarijärven Paavoiksi jopa yksinkertaisessa tekstissä säähavainnoista. Oli selvää, että siltaa Suomen suuntaan koettiin tarpeelliseksi rakentaa. Erityisen tärkeän roolin tuntui saavan sen ratkaiseminen, yritettiinkö Venäjän viranomaisten taholta masinoida jonkinlaista kampanjaa Suomen mustamaalaamiseksi osana vetoamusprosessia, tai saattaa suomalaisia muuten epäuskottavaan valoon.

Yhtäläistä kummankin lehden tarkastelutavoissa oli, silloin kun kantaa epäsuorasti, tai varovaisesti otettiin, asettua venäläistämistoimia vastaan. Vastakkaisia kannanottoja, tai ilmauksia, joista olisi voinut lukea, että uudistukset olivat järkeviä tai oikeutettuja, ei esiintynyt lainkaan. Sensuurin vaikutus kuitenkin oli tiukka, minkäänlaista suoraa mielipidekirjoitusten tai kolumnien kaltaista tekstiä aiheista ei esiintynyt. Tämä oli huomattavan neutraalia suhteessa siihen kirjoittamisen tapaan, joka sanomalehdissä oli varattu vaikkapa oman maan kielitaisteluteemoihin, sekä oman kansan sivistystarkoituksiin. Esimerkkinä, Viron teemaa sivuten, *Uusi Suometar* oli valmis suomimaan Helsingin asujaimistoa kulttuurinkulutusvalinnoistaan vuonna 1871:

”Ne owat waan olleet jäykkäwartisia, huopahattuisia ja pitkäkauhtanaisia wirolaisia talonpoikia. Tuolta Wiron weljesmaalta Kärtnän pitäjästä, tuli, näet, 11 talonpoikaa torwinensa, pillinensä pitämään soitannon... ..Ei ollut paljon wäkeä heitä kuulemassa, sillä Suomen pääkaupungin yleisö ei pidä suuresti lukua suomalaisista eikä heidän heimolaisistansa ja meni tänäkin iltana mieluummin kuuntelemaan kaartin musiikkia Runnipuistoon – jonka se on kuullut sata kertaa ennen – taikka ruotsalaista näytelmää katsomaan uuteen teateriin ehkä se on nähnyt ja woi wastakin kymmenittäin kerroin nähdä tämän teaterin näytelmiä.”⁷⁸

Mukaiillen: Älkää enää katsoko ruotsalaisia näytelmiä, venäläisiä orkestereja emme tahdo, kuunnelkaa siis virolaisia! Tosin kirjoittajakin myönsi, ettei soitanto ollut maailman kauneinta, mutta syynsä hän silti löytää kuuntelulle.

”Erityisen taiteellinen ei heidän soitantonsa ollut, mutta kumminkin taiteellisempi kuin olisi uskonut niiden keuhkojen puhaltaa, jotka owat ikänsä eläneet muukalaisten ikeen alla, ja niiden sormien siuwatella, jotka owat milt'ei kaswaneet kirweswartta kouristamaan ja auran kahwaa kannattamaan.”⁷⁹

---

⁷⁸ Uusi Suometar 31.05.1871 no 63

⁷⁹ Uusi Suometar 31.05.1871 no 63

Eräs suunta tutkimuksen laajentamiseen voisi olla eri toimituslinjaisten lehtien vertailu maiden sisällä samasta näkökulmasta. Tutkimusajankohtana Viron itsenäisyysmielisten uudeksi pää-äänenkannattajaksi oli nousemassa *Sakala*, ja sen paljon radikaalimpi linja saattoi heijastua julkaisujen tyyliin. Potentiaalinen tutkimussuunta jatkaa tämän aiheen rikastamista voisi avautua tutkimalla eroja suomenruotsalaisten, vironsakslalaisten, suomenkielisten ja vironkielisten julkaisujen välillä. Suomenruotsalaisten ja vironsakslalaisten asema oli monella tavoin verrattavissa toisiinsa 1800-luvun lopulla. Kummatkaan eivät kokeneet suurta yhteyttä Suomenlahden toisen puolen naapureihin, mutta venäläistäminen osui molempien ryhmien perinteisiin oikeuksiin. Heidän puolueidensa äänenkannattajilla on luultavimmin ollut paljon tiukempi ote näihin teemoihin, jälleen sensuurin sallimissa rajoissa. Toisen selvästi puhuttaneen teeman, ortodoksisen kirkon aseman ja nousun kansan keskuudessa, lisätutkimus vertailevasta näkökulmasta voisi myös olla aiheellista.

5 Lähteet

5.1 Alkuperäislähteet

Uusi Suometar (1869-1918), vuosikerrat 1886, 1887, 1888 ja 1889

Postimees (1886-1944), vuosikerta 1899, taustoitusta otantana aiemmasta

5.2 Kirjallisuus

Alenius, K. 1996. Ahkeruus, edistys, ylimielisyys: virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta

tsaarinvallan päättymiseen. Jyväskylä: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Alenius, K. 2000. Viron, Latvian ja Liettuan historia. Jyväskylä: Atena.

Cohen D., O'Connor M. (Toim.). 2004. Comparison and history: Europe in cross-national perspective. Routledge.

Jussila, O., Hentilä, S., Nevakivi, J. 2006. Suomen poliittinen historia 1809-2006.

Sanoma Pro

Jussila, O. 2004. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917

Kasekamp, A. 2016. Baltian historia

Patel, K. 2015. Transnational history debate 25 years on

Klinge, M. 1997. Keisarin Suomi

Haupt, H.-G., Kocka, J. 2009 Comparative and Transnational History

Lang, V. 2020. Homo Fennicus, Itämerensuomalaisten etnohistoria

Raun, T. 1987. Viron historia

Steinmetz, W., Freedon, M., Fernández-Sebastián, J. 2017. Conceptual History in the

European Space. Berghahn Books.

Thaden, E. 1984. *Russia's Western Borderlands*

Thaden, E., Haltzel, M., Lundin, C.L., Plakans, A., Raun, T., 1981. *Russification in the Baltic Provinces and Finland 1855-1914*

Tommila, P., Ekman-Salokangas, U., Aalto, E-L. & Salokangas, R. 1988. Suomen lehdistön historia: 7, Hakuteos Savonlinna-Övermarks tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985.

Wang, Q. Iggers, E. Georg G. 2002. *Turning points in historiography: a cross-cultural perspective*

Wiesner, C., Haapala, T., & Palonen, K. 2017. *Debates, rhetoric and political action: Practices of textual interpretation and analysis: practices of textual interpretation and analysis*

Wodak, R. & Krzyzanowski, M. 2008. *Qualitative discourse analysis in the social sciences*

Zetterberg S. 2007. *Viron Historia*.

Zetterberg, S. 2015. *Suomen Sillan kulkijoita. Yhteyksiä yli Suomenlahden 1800-luvulla*. Siltala.